

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
France Stele Institute of Art History ZRC SAZU

ACTA HISTORIAE ARTIS
SLOVENICA

25|1·2020

LJUBLJANA 2020

Acta historiae artis Slovenica, 25/1, 2020

Znanstvena revija za umetnostno zgodovino / Scholarly Journal for Art History

ISSN 1408-0419 (tiskana izdaja / print edition) ISSN 2536-4200 (spletna izdaja / web edition)

Izdajatelj / Issued by

ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta /

ZRC SAZU, France Stele Institute of Art History

Založnik / Publisher

Založba ZRC

Glavna urednica / Editor-in-chief

Tina Košak

Uredniški odbor / Editorial board

Renata Komić Marn, Tina Košak, Katarina Mohar, Mija Oter Gorenčič, Blaž Resman, Helena Seražin

Mednarodni svetovalni odbor / International advisory board

Günter Brucher (Salzburg), Ana María Fernández García (Oviedo), Hellmut Lorenz (Wien),

Milan Pelc (Zagreb), Sergio Tavano (Gorizia-Trieste), Barbara Wisch (New York)

Lektoriranje / Language editing

Maria Bentz, Amy Anne Kennedy, Alenka Klemenc, Tjaša Plut, Blaž Resman

Prevodi / Translations

Nika Vaupotič, Polona Vidmar

Oblikovna zasnova in prelom / Design and layout

Andrej Furlan

Naslov uredništva / Editorial office address

Acta historiae artis Slovenica

Novi trg 2, p. p. 306, SI -1001 Ljubljana, Slovenija

E-pošta / E-mail: ahas@zrc-sazu.si

Spletna stran / Web site: <http://uifs1.zrc-sazu.si>

Revija je indeksirana v / Journal is indexed in

Scopus, ERIH PLUS, EBSCO Publishing, IBZ, BHA

Letna naročnina / Annual subscription: 35 €

Posamezna enojna številka / Single issue: 25 €

Letna naročnina za študente in dijake: 25 €

Letna naročnina za tujino in ustanove / Annual subscription outside Slovenia, institutions: 48 €

Naročila sprejema / For orders contact

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306, SI-1001, Slovenija

E-pošta / E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

AHAS izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

AHAS is published with the support of the Slovenian Research Agency.

© 2020, ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Založba ZRC, Ljubljana

Tisk / Printed by Tiskarna PRESENT d.o.o., Ljubljana

Naklada / Print run: 400

VSEBINA CONTENTS

DISSERTATIONES

Tadeusz J. Żuchowski

Technische Probleme und Zufälle als Väter des Erfolgs. Die Fundierung und der Bau der Jesuitenkirche in Posen7

Tehnični problemi in naključja kot botri uspeha. Ustanovitev in gradnja jezuitske cerkve v Poznanju26

Ana Lavrič

Bratovščine v klariških samostanih na Kranjskem. Njihova umetnostna in duhovna dediščina27

Confraternities in the Convents of the Poor Clares in Carniola. Their Artistic and Spiritual Heritage61

Boris Golec

Najzgodnejše omembe umetnikov v slovenskem jeziku. Ljubljanska oklicna knjiga 1737–1759 kot vir za slovensko umetnostno zgodovino63

The Earliest References of Artists in the Slovenian Language. The Ljubljana Register of Banns 1737–1759 as a Source for Slovenian Art History79

Lilijana Žnidaršič Golec

Mnoge sledi bratovščine sv. Mihaela v Mengšu pri nastanku poslikav Franca Jelovška81

The Many Traces of the Confraternity of St Michael in Mengeš in the Commissions of Franc Jelovšek's Frescoes101

Tina Košak

Janez Ernest II. grof Herberstein in naročila opreme za župnijsko cerkev sv. Lenarta v Slovenskih goricah103

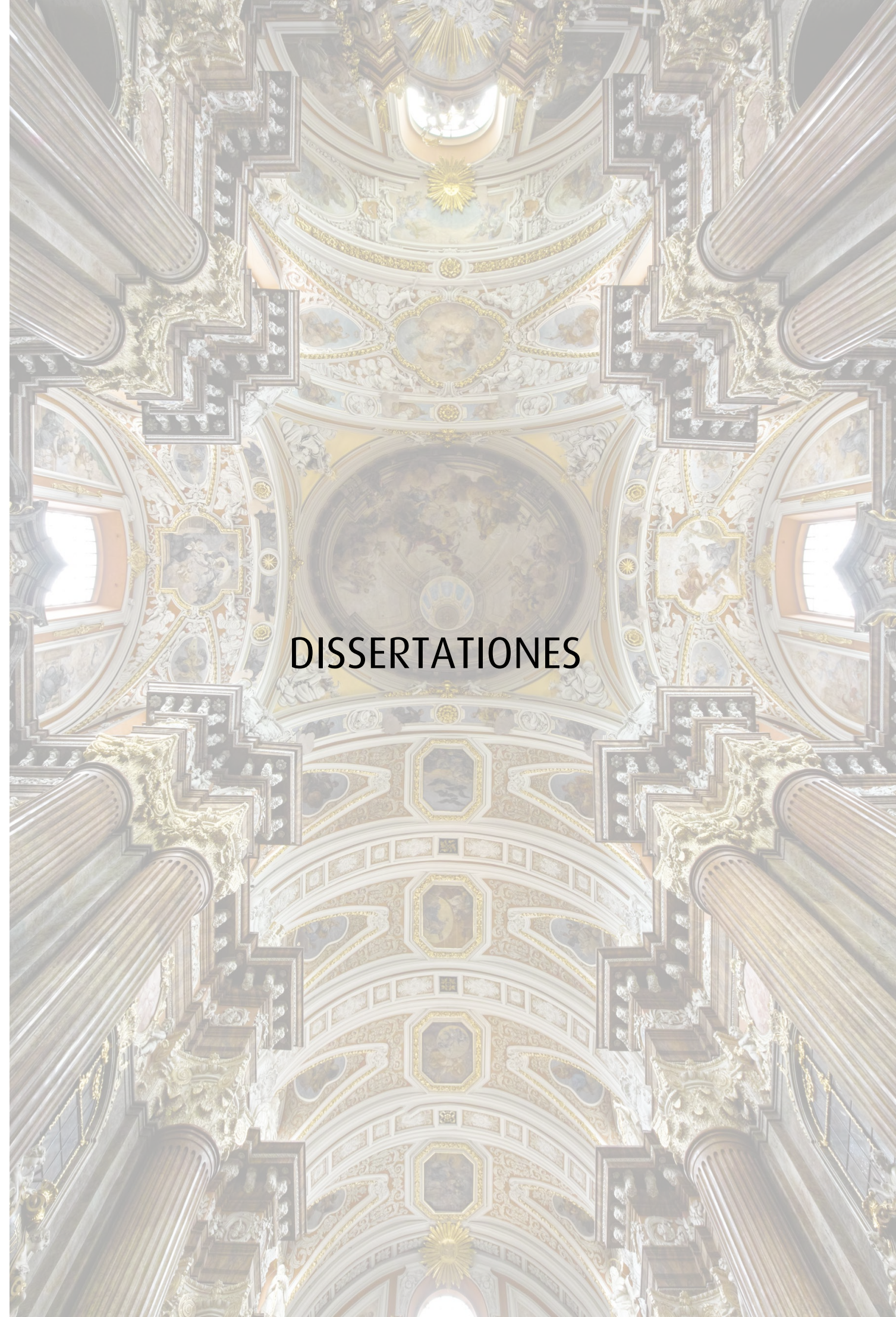
Johann Ernst II Count Herberstein and the Commissions for the Parish Church of St Leonard in Slovenske gorice123

Boštjan Roškar

Poslikave in pozlate Holzingerjevih oltarjev in prižnic125

Fassungen und Vergoldungen der Altäre und Kanzeln von Josef Holzinger147

Simona Kostanjšek Brglez <i>Kipar, pozlatar in restavrador Ivan Sojč – življenje in delo od začetka samostojnega delovanja</i>	149
<i>Sculptor, Gilder and Restorer Ivan Sojč. His Life and Work since the Start of his Independent Career</i>	179
Damjan Prelovšek <i>Plečnikova cerkev sv. Antona Padovanskega v Beogradu</i>	181
<i>The Church of St Athony of Padua in Belgrade by Jože Plečnik</i>	212
Katarina Mohar <i>Nacistično plenjenje umetnostne dediščine na Gorenjskem med drugo svetovno vojno in primer oltarjev iz cerkve sv. Lucije v Dražgošah</i>	213
<i>The Nazi Plunder of Artistic Heritage in Gorenjska during the Second World War and the Case of Altars from the Church of St Lucy in Dražgoše</i>	230
Marcela Rusinko <i>In the 'Public Interest'? Dispossessing Art Collections in Communist Czechoslovakia between 1948 and 1965</i>	233
<i>V »javnem interesu«? Razlastitve umetniških zbirk v komunistični Češkoslovaški med letoma 1948 in 1965</i>	251
Agnieszka Zabłocka-Kos <i>Bemerkungen zur Barockforschung im Kontext der Entwicklung der Kunstgeschichte im sozialistischen Polen</i>	253
<i>Opažanja o raziskavah baroka v kontekstu umetnostne zgodovine v socialistični Poljski</i>	271
APPARATUS	
Izvečki in ključne besede / Abstracts and keywords	275
Sodelavci / Contributors	283
Viri ilustracij / Photographic credits	285

DISSERTATIONES

Bratovščine v klariških samostanih na Kranjskem

Njihova umetnostna in duhovna dediščina

Ana Lavrič

Prispevek se osredotoča na novoveške bratovščine, ki so delovale pri samostanih klaris na Kranjskem do njihove ukinitve pod Jožefom II.¹ Večinoma so zaživele v prvih dveh desetletjih 18. stoletja po zaslugi prizadevnih in gorečih opatinj, ki so se izkazale tudi pri prenovi redovnih cerkva in opreme, si izmenjavale idejne zamisli in občasno tudi umetnike. Z bratovščinama v Ljubljani in Mekinjah so klarise na Kranjskem spodbudile češčenje Jezusovega in Marijinega srca,² škofjeloške bratovščine pa so pospeševale v deželi že ukoreninjene pobožnosti do Marijinega brezmadežnega spočetja, sv. Jožefa (sv. Družine) in Imena Jezusovega. Pobožnosti so privabljale številne vernike, zato so njihove cerkve kmalu postale tudi priljubljeni romarski cilji. Medtem ko sta se ljubljanska in mekinjska redovna skupnost zadovoljili z eno samo bratovščino, je škofjeloška ustanovila kar tri. V primerjavi s frančiškani, ki so v okviru province sv. Križa v svojih postojankah na Slovenskem ustanavljali bratovščine, posvečene istim zavetnikom,³ so bile klarise pri uvajanju omenjenih združb inovativnejše in manj vezane na skupne vzorce. Komparacija z drugima dvema ženskima samostanoma na Kranjskem pa pokaže, da so bile tudi dominikanke in uršulinke ob redovni tradiciji odprte za nove pobude.⁴ Umetnostna dediščina klariških bratovščin je razmeroma skromna,

¹ O obstoju srednjeveških bratovščin v mekinjskem in škofjeloškem samostanu, ki sta bila srednjeveškega izvora, ni podatkov.

² Pobožnost do presvetega Srca Jezusovega, ki je dobila izraz tudi v pesmi »Jezus, bodi češčenu Srce tvoje presvetu«, je bila sicer med Slovenci navzoča že v sedemdesetih letih 17. stoletja, bratovščina pa jo je še posebej spodbudila in razširila. Sredi 18. stoletja je bila pobožnost že udomačena, kot kaže tudi Redeskinijeva pesem »Od Srca Jezusovega«, gl. Marijan SMOLIK, *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja* (ur. Matija Ogrin), 2011, odst. 1381, 1496–1497 (2. elektronska izdaja, eZMono, <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:ovr/VIEW/>; 3. 6. 2020); gl. tudi Matija OGRIN, *Slovensko slovstveno izročilo. Drobci slovenskega slovstva, izročeni v rokopisih*, Celje-Ljubljana 2019, str. 114–116, 242–243.

³ V njihovih samostanih so bile običajne bratovščine pasu sv. Frančiška Asiškega, Karmelske Matere Božje (škapulirska) in sv. Antona Padovanskega, gl. Ana LAVRIČ, *Zgodovinska in umetnostna dediščina frančiškanskih bratovščin*, *Acta historiae artis Slovenica*, 19/2, 2014, str. 95–122.

⁴ Dominikanke v Velesovem so poleg njim lastne bratovščine sv. rožnega venca imele tudi bratovščine Device Marije, rešiteljice jetnikov, škapulirsko in krščanskega nauka, uršulinke v Ljubljani pa poleg bratovščine sv. Uršule še bratovščino Kraljice miru, katere nastanek je spodbudilo češčenje istoimenske milostne podobe v njihovi cerkvi; gl. Ana LAVRIČ, *Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo*. Bratovščine pri redovnih cerkvah, *Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 34/1, 2011, str. 55–60; Ana LAVRIČ, *Bratovščine na Kranjskem leta 1773*, *Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 37/1, 2014, str. 116, 117; Jure VOLČJAK, *Pregled predjožefinskih bratovščin na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem*, *Acta historiae artis Slovenica*, 21/2, 2016, str. 19, 21, 23, 33; Jure VOLČJAK, *Cerkve goriške nadškofije na Kranjskem v času nadškofa Karla Mihaela Attemsa*, *Acta historiae artis Slovenica*, 24/1, 2019, str. 176.

povezana z usodo posameznih samostanov po njihovi ukinitvi leta 1782, in tudi po kakovosti posebej ne izstopa. Ker arhivsko in spomeniško gradivo posameznih bratovščin ni ohranjeno v enaki meri in dopušča le parcialne vpoglede, ima tudi sledeča predstavitev različne vsebinske poudarke in težišča, kljub temu pa poskuša, tudi s komplementarnostjo, podati pregledno celoto. Klariške bratovščine na Kranjskem je doslej obravnavala predvsem zgodovinska literatura. Zgodovino mekinjske je že leta 1898 objavil Franc Rihar,⁵ leta 1936 pa sta jo predstavila tudi Anton Bukovič v širšem kontekstu češčenja Marijinega srca na Slovenskem⁶ in Josip Lavtižar v okviru božjepotnih cerkva.⁷ Ljubljansko bratovščino in začetke pobožnosti Srca Jezusovega na Slovenskem je leta 1942 na kratko obdelal Viktor Kragl.⁸ Bratovščinam v vseh treh samostanih je v monografiji o klarisah na Kranjskem leta 2005 namenil posebno pozornost zgodovinar Damjan Hančič,⁹ njihove umetnostne relikte pa je leta 2019 v obravnavo klariške umetnostne dediščine vključila avtorica tega prispevka.¹⁰

Bratovščina Srca Jezusovega v Ljubljani

Klariška cerkev sv. Mihaela oziroma sv. Klare v Ljubljani je pritegnila vernike z vpeljavo nove, z bratovščino povezane pobožnosti k Srcu Jezusovemu, ki se je začela širiti po Jezusovih prikazovanjih redovnici sv. Marjeti Mariji Alacoque (v letih 1673–1675) v samostanu sester Marijinega obiskovanja (vizitatink) v Paray-le-Monialu. Že pred njo si je za češčenje vneto prizadeval sv. Janez Eudes, ki je dosegel, da so smeje leta 1672 nekatere francoske škofije prvič obhajati praznik Srca Jezusovega.¹¹ Tudi bratovščine Srca Jezusovega so se najprej pojavile na Francoskem in se do konca 17. stoletja že precej razširile.¹² V Avstriji oziroma na območju Srednje in Vzhodne Evrope je bila prva bratovščina ustanovljena leta 1699 pri uršulinkah na Dunaju,¹³ po njenem zgledu pa so kmalu nastale nove in

1. Franz Ambros (?) Dietell: Portret opatinje Marije Angelike Neuriser, 1710, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

se razrasle po vsej monarhiji. Dunajskim uršulinkam so najprej, že leta 1702, sledile klarise v Ljubljani in Olomucu, leta 1704 kapucinske tretjerednice v Bregenzu, leta 1705 uršulinke v Celovcu in Innsbrucku.¹⁴ Ljubljanska bratovščina je bila ustanovljena med prvimi v Srednji Evropi, kar ji daje poseben pomen.¹⁵

Za češčenje Srca Jezusovega in ustanovitev istoimenske bratovščine pri ljubljanskih klarisah se je navdušeno zavzela Marija Angelika Neuriser (1644–1714), ki je v ljubljanski samostan vstopila med prvimi kandidatkami in ga pozneje vrsto let vodila kot opatinja (1694–1697, 1700–1714). Leta 1710, ob petdesetletnici redovnega življenja, jo je prizadevni genealog slavnih kranjskih rodbin Janez Gothard Lukančič počastil s portretom, ki ga je na Dunaju vrezala delavnica Dietell, domnevno Franz Ambros (signiran: *Dietell Sculp: Vien.*).¹⁶ Z napisom na grafiki je ovekovečil njene kreposti, izpostavil pa prav njeno gorečo ljubezen do nebeškega ženina in vneto češčenje presvetega Srca, katerega bratovščino je vpeljala v Ljubljano.¹⁷ Slednje je na portretu tudi simbolično

predstavljeno: opatinja drži v roki svoje srce, ki se z ognjenim žarom dviga k plamenečemu, s trnjem obdanemu in s križem kronanemu Jezusovemu srcu (sl. 1).

Načrte je opatinji pomagala uresničiti ljubljanska družina Mugerle pl. Edelhaimb. Kot dobrotnik reda in nastajajoče bratovščine se je izkazal Janez Jožef Mugerle, slavni notar in solicitor ograjnega sodišča, ljubitelj glasbe in slikarstva, ki je v klariški cerkvi ustanovil beneficij z obveznostjo treh tedenskih maš, aprila 1702 pa so ga položili k večnemu počitku v tamkajšnji kapeli.¹⁸

⁵ Frančišek RIHAR, *Bratovščina Marijinega prečistega Srca v Mekinjah pri Kamniku*, Celovec 1898, Maribor 1904², Kamnik 1913³. Predstavitev knjige v: »Bratovščina Marijinega prečistega Srca v Mekinjah pri Kamniku«, *Bogoljub*, 11/9, 1913, str. 301–304. Kratak povzetek o bratovščini tudi v: Franc RIHAR, *Marija v zarji slave. Pregled zgodovine Marijinega češčenja*, Celovec 1909, str. 269.

⁶ Anton BUKOVIČ, Češčenje Srca Marijinega med Slovenci, *Glasnik presvetega Srca Jezusovega*, 35/5, 1936, str. 106–111.

⁷ Josip LAVTIŽAR, *Marijina božja pota v Evropi*, 3, Ljubljana 1936, str. 24–29.

⁸ Viktor KRAGL, Začetki pobožnosti presv. Srca pri nas, *Glasnik presvetega Srca Jezusovega*, 41, 1942, str. 39–42, 110–111.

⁹ Damjan HANČIČ, *Klarise na Kranjskem*, Ljubljana 2005 (Zgodovinski arhiv Ljubljana. Gradivo in razprave, 26), str. 21, 46, 62, 210–211, 221, 288, 321, 365, 415, 416, 417, 418, 433, 442–447, 450.

¹⁰ Ana LAVRIČ, Nekdanji samostani klaris na Slovenskem in njihova umetnostna dediščina, *Odsev Luči. Štiridesetletnica oživitve Klarine karizme v Sloveniji*, Nazarje 2019, str. 291–374. Bratovščina Srca Jezusovega je na kratko predstavljena tudi v okviru ljubljanskih baročnih bratovščin, gl. LAVRIČ 2011 (op. 4), str. 54–55.

¹¹ Anton STRLE, Praznik presvetega Srca Jezusovega, *Leto svetnikov* (ur. Marijan Smolik), 2, Celje 2000, str. 547; Hans J. LIMBURG, Herz Jesu Verehrung, *Lexikon für Theologie und Kirche*, 5, Freiburg im Breisgau 2017, str. 51–53.

¹² Iskrice presv. Srca Jezusovega. Bratovščina presvetega Srca, *Venec cerkvenih bratovščin*, 1/8, 1897, str. 118–119, z navedbo, da je bila prva bratovščina ustanovljena leta 1688, leta 1698 jih je bilo že 17, nato pa so se izjemno hitro širile, tako da so jih leta 1727 samo v Evropi našli nad 400, leta 1765 pa 1090.

¹³ Na dunajsko bratovščino se je ob 200. obletnici njene ustanovitve spomnil tudi Frančišek Ušeničnik, urednik slovenske bratovščinske revije, v prispevku: Bratovščina presv. Srca Jezusovega v cerkvi svete Uršule na Dunaju, *Venec cerkvenih bratovščin*, 3/4, 1899, str. 57–58.

¹⁴ Anna CORETH, *Liebe ohne Mass. Geschichte der Herz-Jesu-Verehrung in Österreich im 18. Jahrhundert*, Maria Roggendorf 1994 (Cor ad cor. Schriften im Dienst der Herz-Jesu-Verehrung, 4), str. 33, 82, 87. Dunajski model so druge skupnosti sprejele skoraj nespremenjen; gl. CORETH 1994 (op. 14), str. 52.

¹⁵ Število bratovščin Srca Jezusovega je izjemno naraslo po letu 1702; gl. CORETH 1994 (op. 14), str. 87.

¹⁶ Darija MAVRIČ, Franz Ambros (?) Dietell: Portret Marije Angelike Neuriserin, prednice pri ljubljanskih klarisah, *Theatrum vitae et mortis humanae. Prizorišče človeškega življenja in smrti. Podobe iz 17. stoletja na Slovenskem. Katalog* (ur. Maja Lozar Štamcar, Maja Žvanut), Ljubljana 2002, str. 79, kat. št. 97. Naročnika grafičnega lista je identificiral France Baraga. V isti dunajski delavnici je nastal tudi po tipu soroden portret Marije Lukančič, prve ljubljanske opatinje.

¹⁷ Podnapis mdr. navaja: *Omnium virtutum genere, praecipue verò humilitate, devotione, benignitate, patientiâ, taciturnitate, ac amore ardenti in coeleste sponsum ferventi cultu Sacratissimi Cordis JESU, cujus selectissimam Congregationem Labacum induxerat, memorandae*; cit. po: MAVRIČ 2002 (op. 16), str. 79.

¹⁸ *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801. 1: Transkripcija besedila, prevod, spremno gradivo* (ur. Lojze Gostiša), Ljubljana 2001, str. 48–49; Ana LAVRIČ, Janez Gregor Dolničar in njegova Zgodovina ljubljanske stolne cerkve, v: Janez Gregor Dolničar, *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve. Ljubljana 1701–1714* (ur. Ana Lavrič), Ljubljana 2003 (Opera Instituti Artis Historiae), str. 27. Za mašno ustanovo gl. Österreichisches

»Lepo novo kapelo v čast presvetega Srca Jezusovega«, prvo s tem patrocinijem na Kranjskem,¹⁹ je dal cerkvi prizidati njegov sin Janez Andrej, doktor obojega prava, ki je bil prav tako velik ljubitelj glasbe in je tudi sam izvrstno igral na lutnjo (v grobnici te kapele je bil pokopan že leta 1711).²⁰ Zidavo kapele, ki je sovpadla s številnimi drugimi gradbenimi deli v mestu, omenja tudi ljubljanski kronist Janez Gregor Dolničar,²¹ žal pa ni nikjer zaslediti imena stavbarja; morda jo je ob sočasnih jezuitskih projektih, tj. povišanju in prenovi šentjakobske cerkve in zidavi dvorca Pod Turnom,²² izpeljal kranjski deželni stavbni mojster Francesco Ferrata.²³

Kapela je postala sedež **bratovščine ranjenega Srca Jezusovega**, za katero je ljubljanski škof Ferdinand Kuenburg izdal soglasje 2. marca 1702,²⁴ 23. junija pa je bila slovesno vpeljana.²⁵ Na ustanovni slovesnosti je, kot pričuje jezuitski diarij, o Srcu Jezusovem pridigal jezuitski pater Ljubljčan Filip Hoffstetter (1671–1720).²⁶ Iz navedenega je mogoče sklepati, da je bratovščina nastala ob spodbudah jezuitskih patrov, podobno kot druge, ki so imele sedež večinoma v ženskih samostanih,²⁷ dasi pri njeni vzornici, leta 1699 ustanovljeni dunajski bratovščini, iniciativa jezuitov ni neposredno razvidna, je pa njihovo vlogo mogoče zaznati v ozadju.²⁸ Pri ljubljanski je morda imel odločilen vpliv prav Hoffstetter, ki je v letih 1696–1699 bival na Dunaju (najbrž je bil že tedaj povezan s tamkajšnjimi uršulinkami), od koder bi bil utegnil prinesiti v rodno mesto spodbudo za ustanovitev podobne združbe na Kranjskem.²⁹ V letih 1702–1705, 1709–1710 in 1718–1720, ko je deloval

v ljubljanskem kolegiju, se je proslavil kot »nadvse slaven in učen« govornik.³⁰ Po Dolničarjevem zapisu je bil »nadvse odličen mož«, ki se ga »zaradi duha, misli, pesniških figur in nadvse bogatega obilja tem in besed ne da zlahka posnemati.«³¹

Oltar v kapeli je bil najbrž lesen, s sliko Srca Jezusovega v osrednjem delu.³² O mojstru, ki je izdelal nastavek, ni podatkov, avtorja slike Frančiška Karla Remba pa je zabeležil Janez Gregor Dolničar v dodatku k ljubljanski kroniki *Annales urbis Labacensis*, kjer je sestavil seznam oljnih slik po ljubljanskih cerkvah okoli leta 1715.³³ Z ozirom na začetek delovanja bratovščine je mogoče sklepati, da je Remb delo dokončal vsaj do junijske slovesnosti leta 1702.³⁴ Naročilo platna naj bi bilo po mnenju Blaža Resmana povezano z jezuiti, saj sta v tem času oba Remba, oče Janez Jurij in sin Frančišek Karel, slikala oboke njihove šentjakobske cerkve in patri »kot duhovni očetje klaris so podobo za ustanovno slovesnost /.../ prav verjetno takrat naročili pri svojem slikarju.«³⁵ Jezuiti so bili namreč z ljubljanskimi klarisami v stikih kot njihovi izredni spovedniki,³⁶ nedvomno pa jih je z njimi še posebej povežala nova pobožnost, saj so bili prav člani Družbe Jezusove glavni promotorji in apogeti češčenja Jezusovega srca v Katoliški cerkvi.³⁷

Oltarna slika, ki je bila po razpustu samostana leta 1782 umaknjena iz javnega češčenja, sodi med najpomembnejše relikte ljubljanskih klaris (sl. 2). Ko se je v poslopja naselila vojaška bolnišnica, so jo shranili v tamkajšnjem skladišču, pozneje pa prenesli v vojaško bolnišnico na Zaloški cesti, kjer jo je leta 1941 na podstrešju našel Viktor Kragl.³⁸ Najditelj jo je podaril ljubljanskemu škofu Antonu Vovku, ta pa jo je dal očistiti in jo leta 1953 izročil škofiji kot spomin na dolgo navzočnost češčenja Jezusovega srca med Slovenci.³⁹ Slika predstavlja s trnjem in žarki obdano ranjeno Jezusovo srce, iz katerega švigajo plameni in nad katerim se dviga križ. Srce prestoluje vrh oblakov na bogato izrezljanem tronu, ob katerem klečita angela adoranta, zgoraj pa žari Jezusov monogram, ki ga častita

Staatsarchiv (OeStA), Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Alter Kultus, Stiftungs-Hofbuchhaltung (StHB), Serie B, Fasz. 220, Ktn. 303: Klarissinnen, Inventarium 1782. Na vir me je prijazno opozoril in mi posredoval gradivo doc. dr. Miha Šimac.

¹⁹ Prvo kapelo v čast Srcu Jezusovemu na Slovenskem so zgradili v Rušah že leta 1692 (z javno pobožnostjo v njej so začeli leta 1705); gl. Franc KOVAČIČ, *Zgodovina Lavantinske škofije (1228–1928)*, Maribor 1928, str. 286; KRAGL 1942 (op. 8), str. 110; Jože MLINARIČ, Ruška latinska kronika, *Ruška latinska šola* (ur. Jože Mlinarič, Bernard Geršak, Vili Rezman), Ruše 1995, str. 184, 194; SMOLIK 2011 (op. 2), odst. 1382.

²⁰ *Spominska knjiga* 2001 (op. 18), str. 50–51, z navedkom, da so ga izvolili za predsednika akademije filharmonikov; LAVRIČ 2003 (op. 18), str. 27; LAVRIČ 2011 (op. 4), str. 54–55.

²¹ Janez Gregor DOLNIČAR, *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve. Ljubljana 1701–1714* (ur. Ana Lavrič), Ljubljana 2003 (Opera Instituti Artis Historiae), str. 288.

²² Blaž RESMAN, Šentjakobska cerkev v 18. stoletju, *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773). Zbornik razprav* (ur. Vincenc Rajšp), Ljubljana 1998 (Redovništvo na Slovenskem, 4), str. 191.

²³ Francesco Ferrata se omenja kot arhitekt, ki bi časovno prišel v poštev kot načrtovalec prenove klariške cerkve v Mekinjah; gl. LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 298.

²⁴ Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), ŠAL/Šk. prot., fasc. 12, št. 22, p. 144, 2. marec 1702: /.../ *datus fuit assensus pro erectione Confraternitatis sub titulo vulnerati Cordis Jesu in ecclesia S. Clarae Sanctimonialium Labacen: instituendae*; DOLNIČAR 2003 (op. 21), str. 277.

²⁵ Janez Gregor DOLNIČAR, *Annales urbis Labacensis, metropolis inclity Ducatus Carnioliae, das ist, Jahrs-Geschichten der fürstl. Haupt Statt Laybach. Von Anno 1660, biss 1700. Dann continuiret von Anno 1700 biss 1718, 1701–1718* (Semeniška knjižnica, Ljubljana, rkp. 11), fol. 40v (zanimivo je, da Dolničar ustanovitve bratovščine ni omenil v *Epitome chronologica* (1714)); Viktor STESKA, Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 11, 1901, str. 94; Ivan VRHOVNIK, Zatrte nekdanje cerkve in kapele ljubljanske, *Danica*, 2, 1904, str. 19–20.

²⁶ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Zbirka rokopisov, I/35r, Diarium p. Ministri, 642r, 23. junija 1702: *P. Hoffstetter apud moniales S. Clarae eucomiasten egit SS. i Cordis JESU, sub cujus titulo erecta confraternitas primam suam solemnitate ibidem habuit*. Navedeno po: RESMAN 1998 (op. 22), str. 192.

²⁷ CORETH 1994 (op. 14), str. 32, 99. Gre za ženske samostane, kjer so bili jezuiti iniciatorji ali pa tudi pridigarji in duhovni voditelji.

²⁸ CORETH 1994 (op. 14), str. 20, 42–43, 47, 50, 56. Jezuiti so bili duhovni voditelji dunajskih uršulink in zdi se, da je bratovščinsko knjižico pripravil eden izmed njih.

²⁹ Za Hoffstetterja gl. Joža GLONAR, Hofstetter Filip, *Slovenski biografski leksikon*, 1/3, Ljubljana 1928, str. 330,

ki mdr. navaja, da je dunajskim uršulinkam spisal navodilo za premišljevanje in izpoved; Ladislaus LUKÁCS, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu (1551–1773)*, 1, Romae 1987, str. 583; France M. DOLINAR, *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597–1704*, Ljubljana 1976, str. 153, 165. Leta 1701 je Hoffstetter poučeval v celovškem kolegiju.

³⁰ Tako ga označuje DOLNIČAR 2003 (op. 21), str. 290, 299, 307.

³¹ Janez Gregor DOLNIČAR, *Bibliotheca Labacensis publica Collegii Carolini Nobilium, Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar. O slovstvu na Kranjskem* (ur. Luka Vidmar), Ljubljana 2009, str. 206, 319; gl. tudi Viktor STESKA, Dolničarjeva »Bibliotheca Labacensis publica«, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 10, 1900, str. 153.

³² Pod sliko je bila »slaba poslikava«, kot je navedeno v popisu ob ukinitvi samostana, gl. OeStA, AVA, Alter Kultus, Stiftungs-Hofbuchhaltung, Serie B, Fasz. 220, Ktn. 303: Klarissinnen, Inventarium 1782.

³³ DOLNIČAR, *Annales* (op. 25), kjer v dodatku *Künstliche Mallery, welche in Laybach zu sehen, fol. 130rv*, navaja: *Cordis Jesu von Franzen Remb*; Viktor STESKA, *Slike v ljubljanskih cerkvah okoli l. 1715, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 12, 1902, str. 50.

³⁴ Viktor STESKA, *Slovenska umetnost. I: Slikarstvo*, Prevalje 1927, str. 123, je sliko datiral z »bržkone 1702«.

³⁵ RESMAN 1998 (op. 22), str. 192.

³⁶ VRHOVNIK 1904 (op. 25), str. 20. Pri izrednih spovednikih so se lahko spovedale dva- do trikrat na leto, sicer pa so imele lastnega stalnega spovednika, gl. HANČIČ 2005 (op. 9), str. 173, 441. Za spovednike klaris naj bi bili sicer določeni frančiškani; gl. ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, *Ecclesiastica*, šk. 39, 2/21; Majda SMOLE, *Vicedomski urad za Kranjsko. 13. stol. –1747. 4: Cerkevne zadeve Lit. L*, Ljubljana 1994, str. 226. Za povezave gl. tudi ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, *Ecclesiastica*, šk. 39, 2/19 in SMOLE 1994 (op. 36), str. 225, z navedkom, da so si ljubljanski klariški samostan ogledali reški jezuiti in da jim je bil zelo všeč.

³⁷ Prim. CORETH 1994 (op. 14), str. 17–18.

³⁸ KRAGL 1942 (op. 8), str. 39–42, 110–111.

³⁹ Za sliko gl. LAVRIČ 2011 (op. 4), str. 54–55. Vovk je 9. aprila 1953 sliko opremil s pismom, v katerem je podal kratek historiat. Sliko hrani Nadškofijski ordinariat v Ljubljani.

2. Frančišek Karel Remb: Srce Jezusovo, 1702, Nadškofjski ordinariat, Ljubljana

3. Grafični list dunajske bratovščine Srca Jezusovega, okrog 1699

4. Jezusovo srce na oltarju iz nekdanje klariške cerkve v Ljubljani, okrog 1760, p. c. sv. Kancijana, Škocjan

lebdeča angela. Kompozicija je tudi barvno pretehtana; krvavo rdečemu Srcu ustvarjajo ravnotežje rdeči odtenki ogrinjal in angelskih kril, modro siva barva oblakov in draperije pa kontrastira z belo obleko in zlatorumeno svetlobo, ki sije iz Srca in Imena Jezusovega ter krog in krog prežarja prestol. Slikar je motiv prestola prevzel po grafičnem listu dunajske bratovščine iz okoli leta 1699 (sl. 3),⁴⁰ pri adorantih pa se je zgledoval po kompoziciji Guida Renija v rimski cerkvi SS. Trinità dei Pellegrini, kot je ugotovil Georg Matthias Lechner.⁴¹ Grafično predlogo so Rembu najverjetneje posredovali jezuiti, morda kar sam Hoffstetter. Ljubljanske klarise pa so zagotovo priskrbele tudi lastne grafike, kar iz virov sicer ni neposredno razvidno, najbrž pa se nanje nanaša inventarni podatek o veliki bakreni plošči.⁴² Ker se je ob vpisu vsak član posvetil Jezusovemu srcu in prejel bratovščinski

listek, so dunajski slične podobice s slovenskim posvetilnim besedilom, izvirajoče iz 18. stoletja, ki jih je bilo pred drugo svetovno vojno še mogoče najti,⁴³ gotovo izvirale iz njihovega samostana; reprodukcijo je leta 1942 v *Glasniku presvetega Srca Jezusovega* objavil Jakob Žibert,⁴⁴ žal pa v javnosti dostopnih zbirkah doslej ni bilo mogoče najti nobenega tovrstnega primerka.⁴⁵

Srce Jezusovo, kakor ga je po dunajski predlogi naslikal Frančišek Karel Remb, je upodobljeno v skladu z Jezusovimi razodetji Marjeti Mariji Alacoque. V takšni obliki ga je videla v prikazovanjih, zlasti v t. i. veliki viziji leta 1674, zato so se prvotne upodobitve ravnale po njenem opisu, tip Jezusa z žarečim srcem v roki ali na prsih pa se je uveljavil šele okoli srede 18. stoletja⁴⁶ (posebno vplivna je postala slika Pompea Batonija v rimski jezuitski cerkvi Il Gesù iz leta 1767).⁴⁷ Redovnica je videla Jezusovo srce na plamenečem prestolu. Žareče je bilo bolj kot sonce in prosojno kot kristal, imelo je vidno rano, ki jo je naredila sulica, in bilo obdano s trnjevo krono. Nad Srcem je stal križ, ki po Gospodovih

besedah pomeni njegovo brezmejno ljubezen do človeštva in vir vseh njegovih bridkosti. Plamene ljubezni, ki izhajajo iz Jezusovega srca, je vidkinja doživela v naslednjem prikazovanju, a so bili podobi, ki je postala standardna, vedno dodani.⁴⁸

Poleg osrednjega mesta v kapeli je Srce Jezusovo v klariški cerkvi dobilo poseben položaj tudi na velikem oltarju, potem ko so stari nastavek zamenjali z novim. Ta naj bi nastal okoli leta 1760, vprašanje, ali ga je izdelala frančiškanska rezbarska delavnica, katere ekspresivnost se je sčasoma

⁴⁰ Za grafiko (signirana: *H. de Laugoth*) gl. CORETH 1994 (op. 14), str. 65, 66, 67, 237. Dunajski bratovščinski listek je dejansko kopija bakroreza, odtisnjene na naslovnem listu knjige Bernharda Sonnenberga *Neue vom Himmel gesandte Andacht gegen dem Göttlichen Hertz Jesu Christi*, München 1695.

⁴¹ Georg Matthias LECHNER, *Der Barockmaler Franz Carl Remp (1675–1718)*, Wien 2010 (tipkopis doktorske disertacije), str. 26–27, 88, 171 (za objavo na spletu gl. <http://othes.univie.ac.at/9877/>; 15. 3. 2019); LAVRIČ 2011 (op. 4), str. 55; LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 353. Adoranta z Renijeve slike (iz časa 1625–1626) je Remb posnel po prevodni grafiki, verjetno po jedkanici Roberta van Audenaerdeja, ki jo je med letoma 1683 in 1687 izdal rimski založnik François Collignon.

⁴² OeStA, AVA, Alter Kultus, Stiftungs-Hofbuchhaltung, Serie B, Fasz. 220, Ktn. 303: Klarissinnen, Inventarium 1782.

⁴³ KRAGL 1942 (op. 8), str. 41.

⁴⁴ Jakob ŽIBERT, Češčenje Srca Jezusovega – vsebina krščanstva, *Glasnik presvetega Srca Jezusovega*, 41, 1942, str. 66, 67.

⁴⁵ V ljubljanski Semeniški knjižnici med različne (večinoma tuje) primerke uvrščena podobica neznane provenience predstavlja mlajšo verzijo grafike, objavljene v ljubljanskem bratovščinskem molitveniku (z zrcalnim obratom angela v kartuši).

⁴⁶ Prim. CORETH 1994 (op. 14), str. 114–115.

⁴⁷ Christopher M. S. JOHNS, That amiable object of adoration. Pomepeo Batoni and the Sacred Heart, *Gazette des Beaux-Arts*, 140, 1998, str. 19–28; David MORGAN, *The Sacred Heart of Jesus. The Visual Evolution of the Devotion*, Amsterdam 2008 (Meertens Ethnology Cahier, 4), str. 15–16, 20, 22, 23, 25. Poleg omenjene podobe je Batoni ustvaril tudi znano sliko Marije presvetega Srca Jezusovega (za konvent San Francesco a Ripa v Rimu), ki spodbuja ljudi, da se z zaupanjem približajo temu misteriju.

⁴⁸ CORETH 1994 (op. 14), str. 26–27, 58–59, 63.

5. Češčenje Srca Jezusovega, 18. stoletje, uršulinski samostan, Ljubljana

precej umirila, pa ostaja odprto.⁴⁹ Zrelobarocni oltar, menda najbogatejši primerek iz tega obdobja na Kranjskem, ki po ornamentiki spominja na Jelovškove osnutke,⁵⁰ je nad osrednjo nišo okrašen s plamenečim in s trnjem obdanim Jezusovim srcem, nad katerim se dviga Jezusov monogram s križem na sredi. Po ukinitvi samostana so oltar kupili prebivalci Škocjana pri Dobu in ga za postavitev v svoji cerkvi zožali, tako da se tron zdaj šilasto zaključuje, Jezusovo srce pa še vedno kraljuje nad njim in ohranja spomin na nekdanjo klariško bratovščino (sl. 4).⁵¹

Z bratovščino je mogoče povezati še tri umetniška dela, ki so se ohranila pri uršulinkah v Ljubljani in Škofji Loki, kamor so verjetno prišla s klarisami, ki so se tamkajšnjim uršulinkam pridružile po razpustu samostana. V Ljubljani kaže na klariško poreklo slika *Češčenje Srca Jezusovega* (sl. 5), ki je z motivom plamenečega srca na prestolu formalno povezana z oltarno sliko ljubljanske bratovščine in še konkretnije z grafičnim listom v njenem molitveniku. Anonimni avtor je Rembova angela adoranta nadomestil z obsežno skupino svetnikov in nad prestolom dodal prizor Marijinega kronanja.⁵² Izbira svetnikov (med njimi je tudi nekaj ženskih predstavnic), naslikanih s prikupno naivnostjo, je precej samosvoja (opaziti je mogoče, da izpostavlja častilce Srca Jezusovega in s tem povezane redove, zlasti jezuite), apostoli, mučenci, pričevalci in redovniki pa tudi niso dosledno razvrščeni po skupinah. Pozornost zbuja sv. Trije kralji, ki simbolično predstavljajo počastitev najsvetejšega Zakramenta, ter sv. Terezija Velika in sv. Avguštin, ki se z atributom gorečega srca še posebej

⁴⁹ Za oltar gl. Blaž RESMAN, Umetnostnozgodovinski oris dobskih cerkva, *Znamenje. Cerkve, grajske kapele in znamenja v župniji Dob* (ur. Blaž Otrin), Ljubljana 2012, str. 27–30.

⁵⁰ Sergej VRIŠER, *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*, Ljubljana 1976, str. 132, 133.

⁵¹ RESMAN 2012 (op. 49), str. 27–30.

⁵² Janez VEIDER, *Slike v uršulinskem samostanu v Ljubljani, Zbornik za umetnostno zgodovino*, 20, 1944, str. 134: št. 251, sliko datira v 18. stoletje; gl. tudi LAVRIČ 2011 (op. 4), str. 55; Ana LAVRIČ, *Ikonografija sv. Antona Padovanskega. Upodobitve na Slovenskem, S patri smo si bili dobri. Tri stoletja brežiških frančiškanov* (ur. Jože Škofljanec), Brežice 2013 (Brežiške študije, 4), str. 175.

6. Frančiškanska delavnica (pripisano): Križani z Marijo, druga polovica 18. stoletja, uršulinski samostan, Ljubljana

dobro vključujeta v motiv.⁵³ Kot klariškega lahko prepoznamo tudi Križanega z Marijo, stoječo pod križem, ker ima ta na podstavku upodobljeno ranjeno Jezusovo srce (sl. 6).⁵⁴ Pretanjeno oblikovana kiparska skupina je daleč od ekspresivnosti frančiškanske rezbarske delavnice, vendar bi pogojno mogla nastati v njenem poznem obdobju, ko je prešla v mirnejšo lepotnost in eleganco. Na ljubljansko pobožnost in bratovščino pa se zelo verjetno navezuje tudi ikonografsko zanimiva slika Jezusa z gorečim srcem in križem na rami, ki je pristala v Škofji Loki in jo uršulinke zdaj hranijo pri Sv. Duhu (sl. 7). Združuje motiva Jezusovega srca in Trpečega Jezusa. Srce ni več upodobljeno na prestolu (emblemsko), ampak na Jezusovih prsih, Jezus pa ni predstavljen na običajen način, ampak s križem na rami. Dejansko spominja na milostno podobo Kristusove ranjene rame (*das Schulterwundenbild*)⁵⁵ pri Sv. Florijanu v Ljubljani, četudi v našem primeru rame ni videti, ker jo zakriva velik križ.⁵⁶ Po slogu je sliko mogoče datirati v tretjo četrtino 18. stoletja.⁵⁷

Glavni namen bratovščine, katere program je bil izrazito duhoven, je bila posvetitev Jezusovemu srcu, njegovo češčenje in zadoščevanje za žalitve, ki jih človeštvo prizadeva Božji ljubezni. Titularno slovesnost je imela na praznik Srca Jezusovega, tj. v petek po osmini praznika sv. Rešnjega telesa.⁵⁸ Klarise so skrbele, da so praznik v njihovi kapeli vselej slovesno obhajali. Na ta dan so imeli dve pridigi, ob sedmih zjutraj slovensko in ob devetih nemško.⁵⁹

⁵³ Slikar je svetnike nanizal v petih vrstah: v zgornjo je za angela varuha in nasproti angelu Gabrijelu z Marijo postavil samo Terezijo Veliko, v drugo je razvrstil Jožefa (zraven Marije), apostola Jakoba in Janeza Krstnika ter skupino sv. Treh kraljev, v tretjo Ignacija Lojolskega, apostola Petra, Frančiška Asiškega, Avgušтина, Janeza Evangelista, Antona Padovanskega, Bernarda in Frančiška Ksaverja, v četrto Roberta Bellarina (?), Vincencija Pavelskega (?), Lucijo, Barbaro, Agato, Marijo Magdaleno, Petra Kanizija (?) in Ahacija, v peto pa Boštjana, Roka, Valentina, Lovrenca, Tomaža, Janeza Nepomuka, Karla Boromejskega (?) in Nikolaja Tolentinskega. Navzoči so predstavniki večine moških redov, ki so delovali v Ljubljani.

⁵⁴ Lesen križ s podobo Srca Jezusovega je omenjen tudi v inventarnem popisu ob ukinitvi samostana, gl. ARS, AS 7, Deželno glavarstvo za Kranjsko, Ecclesiastica, šk. 241, popis z dne 29. 10. 1782; LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 349, 354.

⁵⁵ Za motiv gl. Elfriede GRABNER, *Verborgene Volksfrömmigkeit. Frühe und volksbarocke Christuspokryphen in Wort- und Bildzeugnissen*, Wien-Köln-Weimar 1997, str. 118–125.

⁵⁶ Za šentflorijanski oltar z omenjeno podobo gl. Blaž RESMAN, *Die Grundströmungen in der Skulptur des Barock in Slowenien. Übersicht, Problematik, Einflüsse des bayerischen Rokoko, Bayern und Slowenien im Zeitalter des Barock. Architektur, Skulptur, Malerei* (ur. Janez Höfler, Frank Büttner), Regensburg 2006, str. 103–104, 218.

⁵⁷ LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 354, 355, s pogojno atribucijo Francu Antonu Nirenbergerju.

⁵⁸ Rimska kurija je praznik Srca Jezusovega za vso Cerkev dovolila šele leta 1765, liturgično pa vpeljala leta 1858, gl. CORETH 1994 (op. 14), str. 29, 45.

⁵⁹ VRHOVNIK 1904 (op. 25), str. 20.

7. Trpeči Jezus z gorečim srcem, tretja četrtina 18. stoletja, uršulinski samostan, Sv. Duh pri Škofji Loki

8. Schatz-Kasten der Göttlichen Liebe, Ljubljana 1740, molitvenik bratovščine Srca Jezusovega

Sekundarne praznike so obhajali na dan Marijinega rojstva in Marijinega darovanja, na prvo nedeljo po sv. Treh kraljih in na tretjo nedeljo v postu. Zbirali so se pri oltarju,⁶⁰ ki je bil privilegirani, obdarjen s popolnim odpustkom za duše pokojnih članov na dan spomina nanje in na vse dni v tistem tednu ter na vse petke v letu.⁶¹

Kot zgled oziroma priročnik za lastno delovanje in pobožnosti so ljubljanske klarise sprva nedvomno uporabljale knjižico dunajske bratovščine,⁶² četudi jo v popisu knjig ob zatrtju samostana zaman iščemo, saj je bila najbrž všteta v kvoto »raznih molitvenikov« brez navedbe naslovov in avtorjev.⁶³ Pač pa v navedenem popisu najdemo knjižico o ponižnosti, izlivajoči se iz Jezusovega srca, ki je izšla v Münchnu leta 1710,⁶⁴ in ljubljanski bratovščini namenjeni molitvenik (zabeležen v biblioteki ter v celicah Klare Umnic in Terezije Kranich),⁶⁵ ki so ga dale klarise leta 1740 z dovoljenjem ljubljanskega generalnega vikarja Janeza Jakoba Schillinga natisniti pri Adamu Frideriku Reichardu v Ljubljani (sl. 8). Gre za ponatis v Strasbourgu objavljenega dela *Schatz-Kasten der Göttlichen Liebe* jezuita Josepha Waldnerja,⁶⁶ ki so ga redovnice obogatile z nekaj molitvami in na Ljubljano nanašajočimi se pripombami. Tako je npr. med »pravili in vajami« navedeno, da je v cerkvi sv. Klare na titularni praznik bratovščine izpostavljeno sv. Rešnje telo od pete ure zjutraj do večera, pri odpustkih pa stoji podatek, da jih je bratovščini podelil papež Klemen XI. 10. maja 1702. Uvodnemu delu, v katerem so predstavljeni izvor in izvrstnost pobožnosti k Srcu Jezusovemu, pravila, odpustki in napotki za češčenje, sledijo dnevne, tedenske in mesečne vaje oziroma molitve, pripravljalne in zahvalne molitve pri spovedi in obhajilu, molitev za popolni odpustek, letne pobožnosti (obhajanje titularnega praznika, bratovščinska molitev k Srcu Jezusovemu idr.), sedem premišljanj in podukov, ki vsebujejo bistvo prave notranje pobožnosti in popolnosti (o ljubezni, bolečini, dobroti, krotkosti in potrpežljivosti, usmiljenju, ponižnosti in zvestobi Jezusovega srca) ter Jezusove obljube Marjeti Mariji Alacoque. Predlist knjige krasi podoba prestolujočega Srca

⁶⁰ Bratovščine Srca Jezusovega so poleg letnega titularnega praznika opravljale pobožnosti tudi na prve petke v mesecu, sicer pa tudi ob petkih vse leto, gl. CORETH 1944 (op. 14), str. 68.

⁶¹ Popolni odpustek za obdobje sedmih let jim je leta 1744 podelil Benedikt XIV., leta 1765 pa Klemen XIII., gl. Marija ČIPIČ REHAR, *Listine Nadškofjskega arhiva Ljubljana. 2: Brevi, župnije, uršulinke, prepisi listin*, Ljubljana 2018, str. 92–94, št. 164, 167. Na oltar je bilo vezanih več mašnih ustanov in volil (npr. za krašenje oltarja), gl. ARS, AS 712, Samostan klaris v Ljubljani, Inventar premoženja, 2. 3. 1782; HANČIČ 2005 (op. 9), str. 365, 433, 445.

⁶² Za vsebino dunajske knjižice in program dunajske bratovščine gl. CORETH 1994 (op. 14), str. 54, 63–68.

⁶³ Mednje sodi npr. tudi devetdnevica k Srcu Jezusovemu, ki se je tedaj nahajala v celici Rozalije Dinzl, gl. OeStA, AVA, Alter Kultus, Stiftungs-Hofbuchhaltung, Serie B, Fasz. 220, Ktn. 303: Klarissinnen, Inventarium 1782.

⁶⁴ Z naslovom: *Himmlischer Ausfluß der Demuth auß dem Göttlichen Gnaden Meer deß Allerheiligsten Hertzens Jesu, so sich durch den Canal deß Jungfräulichen Hertzens Mariae ergossen, ein himmlisches Gnaden-Wasser, zum Heyl deß gantzen menschlichen Geschlechts*. Knjižico iz samostana ljubljanskih klaris hrani uršulinski samostan v Ljubljani.

⁶⁵ OeStA, AVA, Alter Kultus, Stiftungs-Hofbuchhaltung, Serie B, Fasz. 220, Ktn. 303: Klarissinnen, Inventarium 1782. Pri knjigi, ki jo je imela v sobi Klara Umnic, je zabeleženo, da je izšla v Ljubljani leta 1714, kar je lapsus ali pa je šlo za neki zgodnejši natis istega dela. Vsekakor je le malo verjetno, da bi bil molitvenik iz leta 1740 prvi molitveni priročnik, ki so ga izdale ljubljanske klarise.

⁶⁶ S polnim naslovom: *Schatz-Kasten der Göttlichen Liebe. Das Allerheiligste Hertz Jesu, dessen unendliche Lieb vorgestellt, und erklärt wird die Menschen hierdurch zu schuldiger Gegen-Lieb, und Verehrung seines H. H. Hertzens anzufammen, wie auch zu einen vollkommenen Leben anzuführen. Erstlich zusammen getragen von R. P. Josepho Waldner S. J. und zu Straßburg aufgelegt. Anjetzo aber mit andächtigen Gebettern vermehret und von dem Hoch-Löbl. Convent der Wohl-Ehrwürdigen Frauen Ord. S. Clarae zu Laybach, zur Beförderung der Andacht, und daselbst auffgerichteter Bruderschaft deß H. H. Hertzens Jesu hervor gegeben. Gedruckt zu Laybach, bey Adam Friderich Reichard, Laa. Buchdruckern*. Knjižico iz samostana ljubljanskih klaris hrani uršulinski samostan v Ljubljani. Posnetke mi je ljubeznivo posredovala s. Marta Triler. Za Waldnerja gl. CORETH 1994 (op. 14), str. 144–145.

Jezusovega, ki se od dunajske razlikuje le v zrcalnem obratu angela v kartuši, s podnapisom *O Jesu Hertz ich liebe dich, / dann du zuvor geliebt hast mich*, ki je enak dunajskemu.⁶⁷

Ohranjeno oziroma doslej znano pridigarstvo gradivo, ki se nanaša na bratovščino, je skromno; še posebej pogrešamo pridige jezuitskih patrov, ki so bile gotovo ne samo ganljive, ampak tudi teološko utemeljene.⁶⁸ Zanimiv govor je bratovščini namenil kapucinski pridigar Rogerij Ljubljanski (1667–1728), ki mu je vredno posvetiti nekaj več pozornosti. Uvrstil ga je v drugi del knjige *Palmarium empyreum* (izšla posthumno leta 1743) na dan prvega julija pod naslov *Od Brathoushne JESUSoviga Serzà*.⁶⁹ Za izhodišče je vzel misel *Effundite coram eo corda vestra/Pred njim izlivajte svoja srca* (Ps 62,9) in v uvodu po Plutarhu povzel zgodbo o Filipu Makedonskem, ki je učenjakom in filozofom, da bi preizkusil njihovo modrost, postavil vprašanje, kaj je na svetu največje, in od njih dobil različne odgovore, bodisi da je to Olimp, Atlas, voda oziroma sonce, najbližji resnici pa je bil tisti, ki je trdil, da je največje človeško srce. Pridigar pojasni, da človeškega srca ne more napolniti nič razen Boga, da pa je »in rerum natura« še nekaj večjega od njega, in to je Jezusovo srce, ki si ne želi nič drugega kot človeška srca. Zato naj jih ljudje izlivajo pred njim in se izročijo njegovemu srcu ter se vanj zatekajo v svojih potrebah. Sledi jedro pridige, zgrajeno na kontrastu med varljivim srcem angleške kraljice Elizabete, ki je s prevaro spravila ob kraljestvo in življenje Marijo Škotsko, in zvestim srcem Zveličarja, ki je vsem srcem varno in zaupno zatočišče. In nadalje na primerjavi srca ribe, ki ga je mladi Tobija položil na žerjavico in tako odgnal od svoje neveste zlega duha, z Jezusovim srcem, s katerim je mogoče odgnati demone vseh vrst, če ga položimo na ogenj ljubezni. Tako je apostol Tomaž pregnal duha prevzetnosti, Zahej in Matej duha lakomnosti, Marija Magdalena duha nečistosti, Savel skušnjavca jeze, Avguštin skušnjavca lenobe. Primeri pričajo, da je Jezusovo srce resnično pribežališče v vseh nadlogah, zato pridigar povabi poslušalce, naj tudi oni v svojih srcih vžgejo ogenj ljubezni do tega srca. Če ob tem ne občutijo nobene pomoči, je vzrok v tem, da svojega srca niso združili z Jezusovim. Človek, ki je po Jezusovem srcu, namreč prejema pomoč od Boga, kakor jo je v svojem življenju prejemal kralj David. V sklepu govornik ponovi naslovno misel in pravi, da bo presveto Srce Jezusovo ljudem v tolažbo, pomoč in zveličanje, če bodo z njim združili svoja srca; nosijo naj ga v ustih, mislih, spominu in srcu. V opomin jim pove dramatično baročno zgodbo o umiranju posvetnjaškega puščavnika, na katerega že čaka hudič z ognjenimi vilami; ker v življenju ni maral za Jezusovo srce in ni imel usmiljenja, ga tudi sam ni vreden, zato mu peklenšček naposled porine vile v srce in vzame dušo. Razmišljanje, ki je podprto s številnimi citati iz Svetega pisma in cerkvenih pisateljev, Rogerij zaključil z molitvijo sv. Anzelma, naj mu Bog vzame vse razen srca, s katerim ga bo mogel ljubiti.

V samostanu razen bratovščine Srca Jezusovega ni obstajala nobena druga,⁷⁰ čeprav se morda zdi, da na to asociirata oblečena podoba Matere Božje in omemba bakrenih plošč za odtis

⁶⁷ Za podnapis, ki je dejansko bratovščinska deviza, gl. CORETH 1994 (op. 14), str. 66.

⁶⁸ KRAGL 1942 (op. 8), str. 41, po jezuitski kroniki povzema, da so imeli patri ganljive pridige o Srcu Jezusovem tako pri Sv. Jakobu kot tudi pri klarisah.

⁶⁹ ROGERIJ LJUBLJANSKI, *Palmarium empyreum, seu Conciones CXXVI. de sanctis totius anni /.../ Pars II.* (ur. Jože Pogačnik, Kajetan Gantar, Jože Faganel), Ljubljana 2001 (Dela SAZU 55/II), str. 1–9.

⁷⁰ V seznamu duhovnih in svetnih ustanov pri ukinjenih bratovščinah je že po ukinitvi ljubljanskega klariškega samostana navedena »Usmiljena bratovščina«, ki bi hipotetično v času jožefinskih reform lahko nadomestila bratovščino Srca Jezusovega, verjetneje pa gre za lapsus. Za bratovščino gl. Jože MAČEK, *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem in v Avstrijski Istri. Urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in v Avstrijski Istri do leta 1809. Prispevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem*, Ljubljana 2005, str. 138.

škapulirjev v inventarnem popisu samostana.⁷¹ Slednje bi klarise sicer lahko izdelovale za škapulirsko bratovščino pri ljubljanskih frančiškanih, vendar je bolj verjetno, da so za člane lastne bratovščine in čistilce Srca Jezusovega tiskale majhne podobice tega motiva, kakršne je razširjala že Marjeta Marija Alacoque in so jih verniki (kot škapulirje) na trakovih nosili okoli vratu.⁷² Marijino češčenje, navezano na kip, ki so ga odevale v dragocene obleke različnih barv in krasile z nakitom, pa izvira iz skupne klariške tradicije. Ob ukinitvi samostana je komisija v zakristiji popisala kip Matere Božje (z glavo iz voska), kroni iz rdečega žameta z umetnim okrasjem za Marijo in Otroka, Marijino žezlo z umetnimi kamni, trinajst oblek in pajčolan ter (med samostanskimi dragocenostmi) več kosov nakita,⁷³ v cerkvi pa oltar Naše Ljube Gospe, ki je naveden kot četrti, poleg »velikega oltarja sv. Mihaela oziroma sv. Klare in stranskih oltarjev sv. Mihaela in Srca Jezusovega«. ⁷⁴ Kot občasni oltarni okras so najbrž uporabljali Ime Marijino, izvezeno z zlatom na zelenem žametu in obdano s srebrnimi čipkami,⁷⁵ ki se zdi kot vsebinska vzporednica Imenu Jezusovemu za istoimensko bratovščino pri škofjeloških klarisah.

Iz seznama bratovščin na Kranjskem leta 1773 izvemo, da ljubljanska klariška ni imela posebnega premoženja (v blagajni je tedaj imela le 24 kr in 2 pf), denar, ki so ga člani ob vpisu prostovoljno prispevali,⁷⁶ in sicer en ali dva solda, pa je porabila za razsvetljavo in okras oltarja.⁷⁷ Ob ukinitvi samostana je opatinja izročila komisiji bratovščinski denar v višini 2 fl 29 kr in 1 pf. Na vprašanje, kolikšni so letni prihodki bratovščine in njena glavnica, pa je odgovorila, da nima kapitala in tudi ne stalnih letnih prihodkov, pač pa le prostovoljne prispevke članov ob njihovem vpisu.⁷⁸

Ljubljanske klarise so se, podobno kot mekinjske in škofjeloške, vključevale tudi v »zunanje« bratovščine oziroma verske združbe. Nekaj njihovih imen najdemo med umrlimi člani v knjigi bratovščine sv. Uršule pri sosednjih uršulinkah: leta 1728 Jožefo Kuschlan, Alojzijo Schweiger in Rozalijo Rasp, 1729 opatinjo Hortulano Raab, 1732 Jero Permet in 1734 Rozalijo Kapus, kot dobrotnica pa je leta 1727 zabeležena opatinja Serafina Dinzl.⁷⁹ Morda je bila katera od njih vključena

⁷¹ LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 349.

⁷² Richard LEWINSOHN-MORUS, *Zgodovina srca. Erotika – simbolika – kirurgija – filozofija – psihologija*, Ljubljana 1963, 138; za škapulir sv. Srca gl. America Needs Fatima, The Origin of the Sacred Heart Badge, <https://www.freerepublic.com/focus/f-religion/1654606/posts> (15. 2. 2020); Karl SUSO FRANK, *Skapulier, Lexikon für Theologie und Kirche*, 9, Freiburg im Breisgau 2017, stp. 653.

⁷³ OeStA, AVA, Alter Kultus, Stiftungs-Hofbuchhaltung, Serie B, Fasz. 220, Ktn. 303: Klarissinnen, Inventarium 1782; prim. LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 349.

⁷⁴ OeStA, AVA, Alter Kultus, Stiftungs-Hofbuchhaltung, Serie B, Fasz. 220, Ktn. 303: Klarissinnen, Inventarium über das gesamte Vermögen, welches der, bey dem gehobenen Kloster der Klarisser Nonnen in Laybach befindlichen Kirche St. Michaelis Archangeli & respectivè Stae: Clarae, dann derselben einverleibten Bruderschaft von Herzen Jesu eigenthümlich- dann zu Messen- und andern Stifftungen gehörig ist, april 1782: /.../ mit 4 Altären versehen; nehmlich der Hoch Altar St: Michaelis & respectivè St: Clarae, ein Seithen Altar eben St: Michaelis, ein Herz Jesu Altar, und der Vierte U: L: F: Altar /.../ Auf den Chor /.../ Ein Altarl mit den heiligen Creuz Particul, und ein Mittere schöne Orgel.

⁷⁵ OeStA, AVA, Alter Kultus, Stiftungs-Hofbuchhaltung, Serie B, Fasz. 220, Ktn. 303: Klarissinnen, Inventarium 1782. Med cerkveno srebrnino in dragocenostmi zbujajo pozornost tudi tri srebrna srca »auf 2 Opfer Tafeln«. Verjetno gre za votive Srcu Jezusovemu.

⁷⁶ Člani so se ob vstopu vpisali v vpisno knjigo, ki se žal ni ohranila, v popisu inventarja leta 1782 pa je bila zabeležena med listinami in knjigami, gl. OeStA, AVA, Alter Kultus, Stiftungs-Hofbuchhaltung, Serie B, Fasz. 220, Ktn. 303: Klarissinnen, Inventarium 1782.

⁷⁷ LAVRIČ 2014 (op. 4), str. 116.

⁷⁸ OeStA, AVA, Alter Kultus, Stiftungs-Hofbuchhaltung, Serie B, Fasz. 220, Ktn. 303: Klarissinnen, Inventarium 1782. Popisovalci so iz seznama listin prepisali tudi podatek, da je bila bratovščina vpeljana 23. junija 1702.

⁷⁹ Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani (AULj), fasc. 3, bratovščinska knjižica; LAVRIČ 2011 (op. 4), str. 56.

tudi v graško bratovščino sv. Mihaela ali pa so knjigo omenjene bratovščine, ki je izšla v Gradcu leta 1745 in je bila pred razpustom klaris zabeležena v sobah Ludovike Ranilovič in Avguštine Liechenthurn, uporabljale le za pobožnosti.⁸⁰

Bratovščina Srca Jezusovega se na Kranjskem v baročni dobi skorajda ni razširjala;⁸¹ poleg pri ljubljanskih klarisah je obstajala le še v vikariatni cerkvi sv. Miklavža na Ovsišah (ustanovljena 1735),⁸² na področju ljubljanske škofije pa se leta 1717 omenja tudi v vikariatni cerkvi sv. Martina v Lipi nad Vrbo (Lind ob Velden) na Koroškem.⁸³

Bratovščina Srca Marijinega v Mekinjah

Češčenje Srca Marijinega se je začelo že v srednjem veku, na novo pa pognalo v 17. in 18. stoletju, vzporedno s pobožnostjo do Srca Jezusovega.⁸⁴ Pobudnik je bil sv. Janez Eudes,⁸⁵ ki si je prizadeval za javno liturgično češčenje, tj. za vpeljavo praznika in oficija Marijinega srca, kar so do leta 1672 prevzele skoraj vse francoske škofije.⁸⁶ Ustanavljanje bratovščin Srca Marijinega je dovolil papež Klemen X. leta 1674.⁸⁷

Za ustanovitev bratovščine Marijinega srca v Mekinjah je bila zaslužna opatinja Doroteja Sidonija (1664–1728), ki je izšla iz stare in ugledne kranjske plemiške družine Gallenbergov, ustanovitelj in dednih odvetnikov mekinjskega samostana.⁸⁸ Z njenim vstopom v samostan so se pomirili že dalj časa trajajoči spori, ki jih je družina imela z redovnicami zaradi odvetništva, začela pa se je tudi

9. Portret mlade redovnice, domnevno Doroteje Sidonije Gallenberg, pozno 17. stoletje, Narodna galerija, Ljubljana

velika gradbena dejavnost. Dorotejin oče Jurij Žiga, tedaj kranjski deželni upravitelj, je skupaj z bratom Janezom Friderikom ob podpori deželnih stanov do leta 1686 postavil monumentalno samostansko poslopje, po obnovi samostana pa so se prenovitvena dela nadaljevala v cerkvi. Ko je samostan v letih 1706–1728 vodila Doroteja Sidonija, je poskrbela za poslikavo prehodov med samostanom, cerkvijo in gallenberškim dvorcem, za obokanje cerkvene ladje in postavitev obsežnega nunskega kora ter za celotno opremo prezbiterija, ladje in obeh zakristij. Sloveta je kot izjemna osebnost in bila močno priljubljena tudi med ljudstvom,⁸⁹ zato si v nadaljevanju dovolimo kratek ekskurz o njenem videzu.

Iz zgoraj navedenega razloga in zaradi splošne navade plemstva, ki je ohranjalo družinski spomin s portretnimi galerijami, se zdi verjetno, da je dal Jurij Žiga Gallenberg na platnu ovekovečiti tudi svojo hčer. Po družinskem

izročilu je za njen portret veljala slika, ki jo je iz posesti grofa Aleksandra Gallenberga pridobil Edvard Strahl, zbiratelj umetnin v Stari Loki, iz njegove zbirke pa pozneje za Narodno galerijo odkupil Ivan Zorman (sl. 9).⁹⁰ Na novi lokaciji je skupaj s podatkom o njeni provenienci sčasoma zašlo v pozabo tudi družinsko izročilo, ki ga je Strahlu posredoval Gallenberg, zato se je v literaturi pojavljala pod naslovom anonimne »mlade redovnice« vse do novih ugotovitev Renate Komić Marn, do katerih je prišla na podlagi raziskav Strahlove zbirke.⁹¹ Identifikacija upodoblenke pa vendarle ostaja hipotetična,⁹² saj zbuja tudi pomisleke. Datacija slike, ki jo pisci postavljajo v drugo polovico 17. oziroma prvo četrtino 18. stoletja, pri čemer se zgodnejša varianta zdi ustrežnejša, se sicer ujema z redovnim obdobjem Doroteje Sidonije, vprašljivo pa je neklariško oblačilo. Mlada nuna namreč nosi habit, ki pripada nekemu manj znanemu (doslej še neugotovljenemu) redu in ga najbrž ni mogoče pripisati le umetnikovi domišljiji, Doroteji Sidoniji pa bi kljub njenemu posebnemu statusu težko pripisali oblačilno svojevoljnost, ki bi bila sicer ob navadah (razvadah) v samostanu v njenih zgodnjih letih dejansko mogoča. Znano je namreč, da je prav ona v času vodenja samostana celo poostrila samostanska

⁸⁰ OeStA, AVA, Alter Kultus, Stiftungs-Hofbuchhaltung, Serie B, Fasz. 220, Ktn. 303: Klarissinnen, Inventarium 1782. Poleg omenjene knjige je bila v sobi Rozalije Dinzl zabeležena tudi devetdnevnica k sv. Mihaelu.

⁸¹ Na Štajerskem je bila bratovščina Srca Jezusovega ustanovljena leta 1735 v Laškem, z njo povezana pa je bila deset let mlajša bratovščina v Loki pri Zidanem Mostu, gl. Matjaž AMBROŽIČ, Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem, *Acta historiae artis Slovenica*, 19/1, 2014, str. 26.

⁸² Ovsiška bratovščina je nazoren primer, do kakšne zmede lahko pride pri letnicah. Kot leto njene ustanovitve se na osnovi papeške listine omenja letnica 1743, ko je dobila pravico do privilegiranega oltarja s popolnim odpustkom za duše rajnih članov. Letnica 1745 se, kot je razvidno iz zapisa v bratovščinski matrikuli, navezuje na papeški breve z odpustki za žive člane, na predlistu matrikule z risbo iz leta 1777 pa je zapisano, da je bila ustanovljena leta 1735 (NŠAL, ŠAL/ŽA, Kranj, fasc. 7, Razne knjige); gl. *Slovenija v papeških listinah* (ur. France Martin Dolinar), Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1996, str. 155; Metoda KEMPERL, *Romanja in romarske cerkve 17. in 18. stoletja na Slovenskem. Gorenjska z Ljubljano*, Celje-Ljubljana 2011, str. 234, 335; LAVRIČ 2014 (op. 4), str. 139; ČIPIČ REHAR 2018 (op. 61), str. 49, št. 43.

⁸³ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 14, št. 28, pp. 138–139, sept. 1717 (omenjena v vizitacijskih dekretih), gl. Ana LAVRIČ, Bratovščine v ljubljanskih škofijskih protokolih 17. in 18. stoletja, *Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 36/1, 2013, str. 28–29.

⁸⁴ Prečisto Srce Marijino, *Venec cerkvenih bratovščin*, 3/1, 1899, str. 7–10; Kako se je začela bratovščina svetega in brezmadežnega Srca Marijinega, *Venec cerkvenih bratovščin*, 3/3, 1899, str. 42.

⁸⁵ Znamenita je zlasti njegova posthumno objavljena knjiga o češčenju Marijinega srca *Le Coeur Admirable de la Très Sacrée Mère de Dieu*, Caen 1681 (slovenski prevod: *Čudovito srce Božje Matere*, Pleterje 1983).

⁸⁶ Od leta 1729 se je z Josephom Galliffetom začel v naslovu praznika za Marijino srce uporabljati pridevnik »Brezmadežno«. Z aprobacijo kulta Srca Jezusovega leta 1765 se je praznik Marijinega srca začel hitro širiti tudi v druge škofije, leta 1805 je bilo uradno liturgično češčenje od Cerkve splošno potrjeno, dokončno potrjeno pa je bilo leta 1851; gl. Johannes STÖHR, Herz Mariä. 3: Dogmatik, *Marienlexikon* (ur. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk), 3, St. Ottilien 1991, str. 168; gl. tudi Anton STRLE, Praznik Marijinega brezmadežnega srca, *Leto svetnikov* (ur. Marijan Smolik), 2, Celje 2000, str. 557–558.

⁸⁷ STÖHR 1991 (op. 86), str. 168.

⁸⁸ HANČIČ 2005 (op. 9), str. 49, 50.

⁸⁹ Frančišek RIHAR, *Bratovščina Marijinega prečistega Srca v Mekinjah na Kranjskem*, Maribor 1904, str. 6–7; BUKOVIČ 1936 (op. 6), str. 107; LAVTIŽAR 1936 (op. 7), str. 27; HANČIČ 2005 (op. 9), str. 45–46, 206, 207, 321, 448; LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 295, 297–298, 301–305.

⁹⁰ Portret hrani Narodna galerija pod inv. št. S 638.

⁹¹ Anica CEVC, *Stari tuji slikarji XV.–XIX. stoletja. I.*, Narodna galerija, Ljubljana 1960, str. 19, kat. št. 10; Alberto RIZZI, O nekaterih italijanskih slikah v Sloveniji, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 9, 1972, str. 132, kat. št. 10; Federico ZERI, *Tuji slikarji od 14. do 20. stoletja*, Narodna galerija, Ljubljana 1983, str. 38–39, kat. št. 34; Federico ZERI, Ksenija ROZMAN, *Evropski slikarji. Katalog stalne razstave*, Narodna galerija, Ljubljana 1997 (Katalogi I.), str. 90, kat. št. 59; Milček KOMELJ, *Svetniki. Slikarstvo XVIII. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 2008, str. 46; Renata KOMIĆ, Po sledih Strahlove zbirke, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 45, 2009, str. 201–202; Renata KOMIĆ MARN, *Strahlova zbirka v Stari Loki in njena usoda po letu 1918*, Ljubljana 2016 (doktorska disertacija), str. 258, 403 (pod imenom Sidonija Doroteja).

⁹² KOMIĆ MARN 2016 (op. 91), str. 403.

pravila in klavzuro ter dosegla, da so morale biti vse redovnice enako oblečene in niso smele več nositi oblek iz razkošnega materiala.⁹³ Mikavna pomisel, da bi jo bil kmalu po vstopu v samostan⁹⁴ vendarle utegnil na tak način upodobiti nizozemski slikar, ki je po Gallenbergovem naročilu v zadnji četrtini 17. stoletja naslikal Sv. Kolomana za mekinjski oltar v istoimenski kapeli, ostaja le namig, saj atribucija Almanachu narekuje previdnost in bi zahtevala poglobljeno slogovno analizo. Podoba poduhovljeno lepe mladenke v gallenberški zbirki, realna ali ne, je vsekakor ustrezala družinskim predstavam o izredni predstavnici njihovega rodu.

Bratovščina Srca Marijinega je bila na Kranjskem in tudi v širšem slovenskem prostoru novost,⁹⁵ medtem ko so po Evropi nastajale že od zadnje četrtine 17. stoletja.⁹⁶ Doroteja Sidonija jih je gotovo poznala, o tem, kaj jo je neposredno spodbudilo k odločitvi, pa lahko le ugibamo. Morda je želela ljubljansko pobožnost k Srcu Jezusovemu dopolniti z marijansko vzporednico, saj je že sv. Janez Eudes povezoval češčenje obeh Src. Z uvedbo češčenja Marijinega srca in istoimenske bratovščine, ki je bila njegovo žarišče, pa je sloveča opatinja dosegla tudi to, da je mekinjska cerkev kmalu postala priljubljena božja pot za širšo okolico.⁹⁷

Bratovščini Srca Marijinega v Mekinjah je papež Klemen XI. 31. marca 1718 podelil odpustke,⁹⁸ arhidiakon za Gorenjsko Janez Andrej Flachenfeld pa jo je 2. februarja 1719 potrdil; že 12. februarja je bila uvedena v cerkev, kjer se je začelo vpisovanje članov.⁹⁹ Koliko naj bi ti darovali ob vstopu, ni zabeleženo, znano pa je, da je bratovščina s časom postala razmeroma premožna. V času obstoja je njena glavnica, naložena v javnem skladu, narasla in je leta 1773 znašala 1100 fl. Od tega je bratovščina prejela 44 fl letnih obresti, od glavnice v višini 600 fl pa je moralo biti opravljenih v cerkvi dvanajst maš na leto.¹⁰⁰ Glavni praznik z možnostjo pridobitve popolnega odpustka je bratovščina obhajala na drugo predpostno nedeljo, in sicer z jutranjo peto mašo, dopoldansko slovesno mašo s pridigo, popoldanskimi večericami, pridigo, procesijo in litanijami. Sekundarne praznike z enakim razporedom opravil in nepopolnim odpustkom pa je imela na tretjo nedeljo v maju, prvo nedeljo v juniju, nedeljo po prazniku Marijinega vnebovzetja in drugo adventno nedeljo, tj. nedeljo po prazniku Brezmadežnega spočetja.¹⁰¹

Pri katerem oltarju je bratovščina ob ustanovitvi gostovala, ni znano. Lastni oltar, zaznamovan z gallenberškim grbom, je dobila nekaj let pozneje; skupaj s pendantom, posvečenim sv. Frančišku

⁹³ Za njene reforme samostana gl. HANČIČ 2005 (op. 9), str. 45–46, 202, 207.

⁹⁴ Slovesnost preobleke Doroteje Sidonije Gallenberg leta 1680 je s pridigo povzdignil frančiškanski pater Anton Lazari, gl. HANČIČ 2005 (op. 9), str. 46, 92.

⁹⁵ Bila naj bi najstarejša bratovščina Srca Marijinega na Slovenskem, gl. Lev MENAŠE, *Marija v slovenski umetnosti. Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*, Celje 1994, str. 194–195.

⁹⁶ Avstrijski bratovščini v Linzu in na Dunaju sta bili ustanovljeni šele za mekinjsko: bratovščina Srca Marijinega pri uršulinkah v Linzu je dobila papeški privilegij leta 1719, a so jo potem nadomestili z bratovščino Srca Jezusovega, leta 1720 ustanovljena bratovščina pri avguštinskih kanonisah v cerkvi sv. Jakoba na Dunaju pa se očitno ni prav razcvetela, saj so jo že leta 1743 obnovili, gl. CORETH 1994 (op. 14), str. 118, 219.

⁹⁷ Prim. RIHAR 1904 (op. 89), str. 9.

⁹⁸ Leto izdaje papeške bule se kot letnica ustanovitve bratovščine navaja npr. v seznamu bratovščin iz leta 1773, gl. LAVRIČ 2014 (op. 4), str. 117.

⁹⁹ RIHAR 1904 (op. 89), str. 5; RIHAR 1909 (op. 5), str. 269. Za bratovščino gl. HANČIČ 2005 (op. 9), str. 442–443. Datum uvedbe bratovščine je zapisan na grafični podobici.

¹⁰⁰ HANČIČ 2005 (op. 9), str. 288, 415, 416, 417, 418, 443; LAVRIČ 2014 (op. 4), str. 117.

¹⁰¹ RIHAR 1904 (op. 89), str. 6. Za udeležbo v bratovščino vpisanih kamniških meščanov gl. Ana LAVRIČ, Kamniške bratovščine in njihova povezava s freskami pri Sv. Primožu in v župnijski cerkvi na Šutni, *Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 39/1, 2016, str. 15.

10. Luka Mislej: Oltar Srca Marijinega, 1723–1727, ž. c. Marijinega vnebovzetja, Mekinje

11. Luka Mislej: Oltar sv. Frančiška Asiškega z oblečenim Marijinim kipom, 1723–1727, ž. c. Marijinega vnebovzetja, Mekinje

Asiškemu (Serafinskemu),¹⁰² je bil postavljen ob slavoloku po predelavi ladje, izvedeni v letih 1722–1723, zagotovo pred 28. julijem 1727,¹⁰³ ko ga je posvetil stiški opat Aleksander Engelshaus (sl. 10, 11).¹⁰⁴ Obdarovan je bil s privilegijem za duše pokojnih članov bratovščine.¹⁰⁵ Elegantna črna kamnita stebrna oltarja z barvnimi inkrustacijami okrog niše, na podstavkih stebrov in na menzi, sta pripisana ljubljanski kamnoseški delavnici Luke Misleja.¹⁰⁶ Za sliko, ki je zapirala nišo oltarja Srca

¹⁰² Jure VOLČJAK, *Goriška nadškofija na Kranjskem v času apostolskega vikarja in prvega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa (1750–1774)*, Ljubljana 2017 (*Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 39), str. 288.

¹⁰³ Za izhodiščne letnice gl. France STELE, *Politični okraj Kamnik. Topografski opis*, Ljubljana 1929, str. 282, 286, 288, 303, 304.

¹⁰⁴ Datum posvetitve oltarja je razviden iz listine, katere besedilo je objavil STELE 1929 (op. 103), str. 303; prim. RIHAR 1904 (op. 89), str. 6, s podatkom, ki se v resnici nanaša na veliki oltar Marijinega vnebovzetja; prim. HANČIČ 2005 (op. 8), str. 442. Posvečevalec je v oltar vložil relikvije sv. Valentina, sv. Frančiška, sv. Lucije in sv. Katarine, priložil pa še tiste iz prejšnjega oltarja, in sicer sv. Jakoba st., pasu sv. Frančiška, sv. Klare in drugih. Odpustek na dan posvetitve je bilo mogoče prejeti tudi ob obletnicah.

¹⁰⁵ Privilegij odpustka za duše pokojnih članov mu je 7. februarja 1767 podelil papež Klemen XIII., najbrž pa se na oltar nanaša tudi odpustek, na katerega opozarja tabla z letnico 1759, gl. STELE 1929 (op. 103), str. 303, 304.

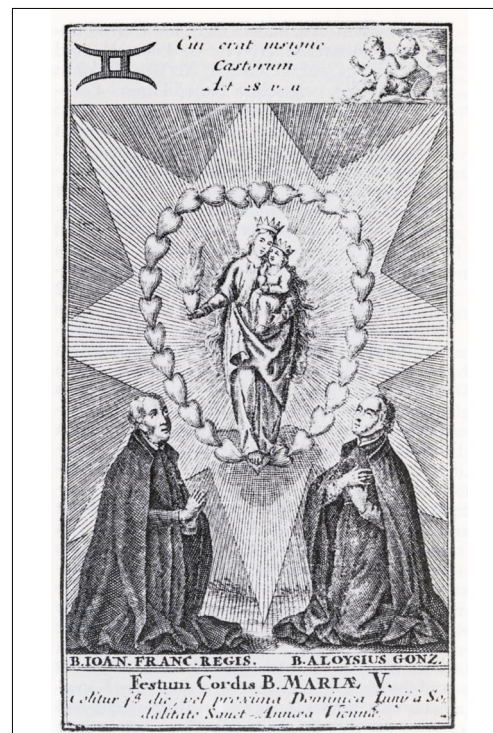
¹⁰⁶ LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 304.

12. Srce Marijino, podobica mekinjske bratovščine, okrog 1719, Semeniška knjižnica, Ljubljana

13. Johann Chrysostomus Vogl: Srce Marijino, 1737, ž. c. sv. Martina, Laško

14. Johann Andreas Pfeffel: Srce Marijino, Zodiacus Festorum Marianorum, Augsburg 1723

15. Delavnica Klauber: Srce Marijino, podobica mekinjske bratovščine, druga četrtina 18. stoletja, Semeniška knjižnica, Ljubljana

Marijinega, dokler je niso v 19. stoletju nadomestili s Koželjevo *Brezmadežno*,¹⁰⁷ ni sledu. Po njej naj bi se sicer zgledovala bratovščinska podobica, vendar tam upodobljeni baročni tip Božjepotne Matere Božje dejansko kaže milostni kip, ki naj bi prav tako imel svoje mesto na oltarju. Sv. Jožef in sv. Klara, ki ju je bratovščina posebej častila, sta ga morda spremljala na oltarni sliki ali pa sta bila dodana samo na grafiki in se prek nje znašla tudi na banderu.

Klarise so dale izdelati tri različne podobice, katerih grafične plošče so bile v času Steletovega topografskega popisa v mekinjskem župnišču še ohranjene, zdaj pa za njimi ni sledu;¹⁰⁸ dve sta bili namenjeni neposredno članom bratovščine, ena pa vsem častilcem oziroma romarjem. Najstarejša je nesignirana podobica (sl. 12), ki so jo uporabili tudi kot frontispic v prvi bratovščinski knjižici, natisnjeni leta 1719.¹⁰⁹ Njen osrednji motiv je prstan ljubezni z vdelanim gorečim srcem in Marijo z Detetom v žarkovju na sredini. Prstan dvigata sv. Jožef in sv. Klara, ki poleg plamenečega srca držita v rokah tudi lilijo. Spremljajoči putti pridržujejo prav takšna srca, le zgornja dva liliji in trak z napisom *Heilige MARIA von Herten*. Na zgornjem in spodnjem robu prizora je zapisano: *Liebes Ring / denen die eines aufrichtigen Hertzen seynd. Psalm. 72.*¹¹⁰ Podobica krajevno ni opredeljena ne z veduto in ne v besedilu, z mekinjsko bratovščino pa jo povezujeta konkretni svetniški figuri, ki ju najdemo tudi na mlajšem bratovščinskem listu in banderu. Izbrana lika sta namreč glavni razložek, po katerem odstopa od drugih podobnih upodobitev. Tako npr. na freski Srca Marijinega (*Sancta Maria de corde*), ki jo je leta 1737 v cerkvi sv. Martina v Laškem očitno po isti predlogi naslikal Johann Chrysostomus Vogl,¹¹¹ prstan držita sv. Joahim in sv. Ana (sl. 13).¹¹² Za primerjavo je zanimiv tudi prizor iz serije *Zodiacus Festorum Marianorum* (Augsburg 1723), ki ga je vrezal Johann Andreas Pfeffel; tamkajšnji Marijin lik je enak mekinjskemu, le da ne stoji v prstanu, ampak sredi iz src sestavljenega srca, pod njim pa klečita jezuitska sobrata sv. Janez Francišek Regis in sv. Alojzij Gonzaga (sl. 14).¹¹³

Druga, po umetniški plati boljša grafika kaže Božjepotno Mater Božjo, stoječo na oltarčku pod baldahinom, ki ga krona plameneče srce. Marija in Jezušček nosita kroni in držita v rokah goreči srca (sl. 15). Obstopata ju sv. Jožef in sv. Klara, tudi onadva z gorečima srcema, le da je Klarino vdeleno v monštranco. Nad Marijo lebdi angela z gorečim srcem v eni roki, medtem ko z drugo dvigata s prav takšnim srcem okrašen prstan, ki naj bi člane bratovščine spodbujal k ljubezni do Marije.¹¹⁴ Na predeli je v kartuši zapisano ime bratovščine *Herz Mariae Bruderschaft*. Veduta

¹⁰⁷ STELE 1929 (op. 103), str. 288. Slika Matije Koželja je iz leta 1885.

¹⁰⁸ STELE 1929 (op. 103), str. 305–306, navaja matrice v velikosti 15,4 x 8,8 cm, 11,6 x 6,5 cm in 14,12 x 9,7 cm. Za podobice, ki jih hranijo Semeniška knjižnica Ljubljana, Grafični kabinet Narodnega muzeja Slovenije in Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, gl. Maja LOZAR ŠTAMCAR, Prispevek k preučevanju božjepotnih grafičnih podob v 18. stoletju na Slovenskem, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 26, 1990, str. 63, 74, 78; LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 305.

¹⁰⁹ STELE 1929 (op. 103), str. 305–306, je podobico okvirno datiral v prvo polovico 18. stoletja.

¹¹⁰ Prim. Ps 73 (72), 1: *Zares, dober je Bog do Izraela, do tistih, ki so čisti v srcu.*

¹¹¹ Jože CURK, *Topografsko gradivo. 9: Sakralni spomeniki na območju občine Laško*, Celje 1967, str. 20.

¹¹² Z Laškimi bi hipotetično utegnili biti povezana podobica, katere reprodukcijo je objavil Franci PETRIČ, *Slovenske božje poti. Romanje – popotovanje v veri. Božje poti pripovedujejo*, Ljubljana 2008, str. 252, ob opisu cerkve Marija Gradec. To bi pomenilo, da Mekinje in Laško združuje tudi neki skupni vzorec.

¹¹³ Gl. Andreas Pfeffel, http://calcografica.ing.beniculturali.it/index.php?page=default&id=20&lang=it&schemaType=S&soggetto_value=ASTRONOMIA&start=71 (25. 10. 2019); *Marienlexikon* (ur. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk), 3, St. Ottilien 1991, sl. na str. 169. Grafika je opremljena z drugačnimi napisi (in s podnapisom, da praznik Srca Marijinega praznuje bratovščina sv. Ane na Dunaju 1. junija ali prvo nedeljo v omenjenem mesecu). Motiv so uporabljali tudi v modificiranih oblikah.

¹¹⁴ O tem, ali so člani ob vpisu v bratovščino dejansko dobili kak prstan, ni podatkov. Znano pa je na primer, da so

mekinjskega samostana in župnišča v spodnjem delu kompozicije kaže stanje po obnovi in dozdavah stavbe na začetku 18. stoletja, pod njo je napis, ki ovekoveča začetek delovanja bratovščine: *Den 12. Hornung in 1719 eingeführt in dem Löbl. Jungfräuli/chen Closter Münkendorff in Ober Crain Orden St. Clarae*. Podobica je izšla iz augsburške Klauberjeve delavnice, kar potrjuje signatura na spodnjem robu (*Klauber Sc. Aug. V.*). Stele jo je okvirno datiral v prvo polovico 18. stoletja,¹¹⁵ glede na Klauberjevo dejavnost pa jo je mogoče natančneje umestiti v drugo četrtino stoletja. Ponavljajoči se motiv srca¹¹⁶ na podobici izraža bistvo pobožnosti, h kateri so mekinjske redovnice vabile Marijine častilce z besedami: »Naj drugi častijo Marijo s knjigami, neštevilnimi izbranimi besedami, darovi za njene oltarje, ti ji podari svoje srce, sedež ljubezni, in tako si ji daroval najdragocenejše, kar imaš.«¹¹⁷

Tretja grafika, najbrž mlajša od druge, je preprostejša in manj detajlirana (sl. 16).¹¹⁸ Tudi tu Marija z Otrokom, tokrat z žezlom in globusom predstavljena kot Kraljica, stoji na podstavku (z Marijinim monogramom v kartuši) pred oltarno nišo, ki jo obdaja pravokoten okvir in na vrhu zaključuje rokokojska ornamentika z gallenberškim grbom na sredini. Spodaj se odpira pogled na mekinjsko samostansko poslopje kot na Klauberjevi podobici, podnapis pa se nanaša na milostno podobo: *Die gnadenreiche bildnus in den Adelichen Stift zu Minkendorf. / geweiht und angerirt*. Grafično podobico so natisnili za romarje in se z njo dotaknili milostne podobe, zaradi katere je cerkev postala božjepotna.

Poleg omenjenih grafik je pomemben relikv mekinjske bratovščine bandero, ki ga hrani Muzej krščanstva na Slovenskem v Stični (sl. 17).¹¹⁹ Podoba Srca Marijinega se z gleduje po Klauberjevi kompoziciji, le da je ta nekoliko reducirana in v detajlih spremenjena: bogato oltarno scenerijo so nadomestili oblaki in angelske glavice, namesto prstana ljubezni putta pridružujeta Marijino krono,

16. Mekinjska božjepotna Mati Božja, romarska podobica, druga četrtina 18. stoletja, Semeniška knjižnica, Ljubljana

17. Srce Marijino, banderska slika mekinjske bratovščine, druga četrtina 18. stoletja, Muzej krščanstva na Slovenskem, Stična

18. Sv. Frančišek Asiški, banderska slika mekinjske bratovščine, druga četrtina 18. stoletja, Muzej krščanstva na Slovenskem, Stična

sv. Jožef s srcem in lilijo ter sv. Klara z monštranco pa se tokrat obračata k Mariji. Vsa srca imajo vpisan Marijin monogram. Na drugi strani bandera je upodobljen sv. Frančišek Asiški, ki je Marijin pendant tudi na nasproti stoječem oltarju ob slavoloku. Ikonografsko je nekoliko specifičen, ker je prilagojen marijanski simboliki: stoječ v pokrajini pred Assisijem drži v levici plameneče srce z Marijinim monogramom, v desnici pa predstojniški križ (sl. 18).¹²⁰ Z ozirom na Klauberjevo grafiko je tudi bandero mogoče umestiti v drugo četrtino 18. stoletja.

Od nekdanje bratovščinske opreme se je ohranila tudi oblečena figura Matere Božje, ki so jo, sedečo na prestolu pod baldahinom, nosili v procesijskih obhodih. Njena dejanska starost je težko določljiva. Pred ukinitvijo samostana sta imela Marija in Jezušček srebrni kroni in srca, bogata oblačila in baldahin. Po razpustu klaris leta 1782 je vladna komisija kip prepustila mekinjski cerkvi, ki je ostala v javni bogoslužni rabi, vendar mu je odtujila srebrne predmete (razen Jezuščkove krono) in nekaj oblek,¹²¹ po zatrtju bratovščine leta 1783 pa so ga umaknili iz javnosti. Ob koncu 19. stoletja, ko so ga našli na podstrešju in spet postavili v cerkev, je mekinjski župnik Franc Rihar bratovščino obnovil pod naslovom Marijinega prečistega srca,¹²² torej z dodanim predikatom, ki

prstan dobili člani bratovščine Jezusa, Marije in Jožefa (sv. Družine) v Mošnjah, da jih je (z vrezanimi imeni) spominjal na to sveto trojstvo; gl. LAVRIČ 2013 (op. 83), str. 37.

¹¹⁵ STELE 1929 (op. 103), str. 305. Grafika je reproducirana v RIHAR 1909 (op. 5), str. 245; BUKOVIČ 1936 (op. 6), str. 107; HANČIČ 2005 (op. 9); PETRIČ 2008 (op. 112), str. 265. Semeniška knjižnica Ljubljana hrani koloriran in nekoloriran primerek.

¹¹⁶ MENAŠE 1994 (op. 95), str. 194, poudarja, da so s ponavljajočimi se motivi preobložena dela značilna za samostansko okolje zgodnjega 18. stoletja.

¹¹⁷ Citat je vzet iz knjižice *Wahre und schuldigste Hertzens-Andacht zu den allerheiligsten Hertzen Mariae*, ki je omenjena v nadaljevanju članka; za citat gl. tudi RIHAR 1904 (op. 89), str. 16–17; LAVTIŽAR 1936 (op. 7), str. 25; HANČIČ 2005 (op. 9), str. 211.

¹¹⁸ STELE 1929 (op. 103), str. 306, z okvirno datacijo v prvo polovico 18. stoletja.

¹¹⁹ MENAŠE 1994 (op. 95), str. 194, sl. 164.

¹²⁰ S takšnim križem je sv. Frančiška upodobil tudi Valentin Metzinger, gl. Anica CEVC, *Valentin Metzinger 1699–1759. Življenje in delo baročnega slikarja*, Narodna galerija, Ljubljana 2000, str. 236–237, kat. št. 251.

¹²¹ ARS, AS 7, Deželno glavarstvo za Kranjsko, Ecclesiastica, šk. 246, 1. 7. 1782, 24. 8. 1782; LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 307–308.

¹²² Bratovščina je bila obujena leta 1895/96; gl. RIHAR 1904 (op. 89), str. 11–16; MENAŠE 1994 (op. 95), str. 194. Dejansko ni verjetno, da bi Marijin kip na podstrešje skrile klarise; prim. BUKOVIČ 1936 (op. 6), str. 107; HANČIČ 2005 (op. 9), str. 443.

poudarja Marijino brezmadežnost, razglašeno z dogmo leta 1854. Marija in Jezušček, sedeča na prestolu, sta leta 1897 dobila novi pozlačeni srebrni kroni ter srebrno plameneče srce (z napisom *INTRA: PECCATOR: / ECCE: IANVA: COELI: / SALVS: TVA: / COR: MARIAE*)¹²³ in globus.¹²⁴ Namestili so ju najprej na steno nasproti prižnice, pozneje pa jima je mesto na svojem oltarju prepustil sv. Frančišek Asiški (sl. 11).

Mekinjska bratovščina je imela lasten molitvenik z naslovom *Wahre und schuldigste Hertzens-Andacht zu den Allerheiligsten Herten Mariae*.¹²⁵ Prvič je izšel pri Janezu Juriju Mayerju v Ljubljani leta 1719, verjetno že za prvo bratovščinsko slovesnost. Krasi ga uvodna ilustracija z že omenjeno podobo prstana ljubezni. Izvod hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani (sl. 19–20).¹²⁶ Drugi natis, ki ga je leta 1734 pripravil Johann Kleinmayer v Celovcu, zdaj ni v razvidu, opisal pa ga je Franc Rihar, ki je mekinjski izvod še imel v rokah¹²⁷ (prve izdaje knjižice očitno ni poznal). Po njegovem mnenju naj bi anonimno delo sestavila neka neznana mekinjska redovnica,¹²⁸ Damjan Hančič pa ga je pripisal celotni skupnosti, češ da naj bi ga klarise pripravile s »skupnimi močmi«, morda s pomočjo takratnega samostanskega kaplana ali spovednika.¹²⁹ Glede na leto izida ljubljanske knjižice lahko sklepamo, da jo je sestavila Doroteja Sidonija sama ali s pomočjo soseser, zagotovo pa je kot opatinja in pobudnica bratovščine imela pri njej glavno besedo. Za uvodno posvetilo Devici Mariji je kot posebno pomembno uvrstila bulo z odpustki, ki jih je bratovščini podelil Klemen XI., nato pa devetdnevnice in litanije v čast Marijinemu srcu, molitve za duše v vicah za vsak dan v tednu, molitev k sv. Jožefu in sv. Klari ter navodila za opravljanje pobožnosti, ki priporočajo: 1. Vsak član naj si izbere dan, ko bo po opravljeni spovedi in obhajilu daroval svoje srce Mariji. 2. Darovanje svojega srca naj ponovi vsako soboto in posebej na praznik Srca Marijinega, tj. na glavni praznik bratovščine. 3. Ob navedenih dneh naj se vadi v askezi in kreposti, posebno v ljubezni do Boga in v ponižnosti. 4. Marijo naj časti predvsem z molitvijo rožnega venca in drugimi molitvami, ki jih priporoča Katoliška cerkev. Na Marijo naj se obrača, preden začne s svojimi opravili in ko sliši biti uro ali zvoniti angelovo češčenje. 5. Mariji v čast naj opravi kako spokorno delo. 6. Na spodobno mesto naj postavi Marijino podobo in jo pozdravi vsakokrat, ko iz sobe odide ali vanjo vstopi, priporoča naj se ji pred opravili in zahvaljuje po njih; obiskuje naj Mariji posvečene cerkve in kapele. 7. Časti naj Mariji posebno ljube svetnike: sv. Jožefa, sv. Joahima in sv. Ano, sv. Frančiška, sv. Bonaventuro, sv. Klaro, in se pobožno pripravlja na Marijine praznike.¹³⁰ Iz navodil

19.–20. *Wahre und schuldigste Hertzens-Andacht zu den Allerheiligsten Herten Mariae*, Ljubljana 1719, uvodna ilustracija in naslovna stran molitvenika bratovščine Srca Marijinega

je razvidno, kako pomembno vlogo v vsakdanjem življenju članov je imela Marijina podoba, ki jim je približala njeno navzočnost in jih vnela v ljubezni in pobožnosti.

Podatki o vključenosti mekinjskih klaris v »zunanje« bratovščine in redove so skromni: pod opatinjo Lauro Coronini (1603–1636) so se duhovno pridružile kapucinskemu redu in s tem postale deležne njihovih duhovnih dobrin,¹³¹ Terezijo Haller in Katarino Attems najdemo pozneje med »pridruženimi« člani duhovniške bratovščine sv. Mihaela v Mengšu,¹³² Dorotejo Sidonijo pa med člani bratovščine sv. Uršule pri ljubljanskih uršulinkah.¹³³ Mekinjska klariška bratovščina, ki je imela primat in vodilno vlogo, v 18. stoletju na Kranjskem ni imela veliko posnemovalk; kolikor je doslej znano, je bila bratovščina Srca Marijinega leta 1736 ustanovljena še v podružnični cerkvi Matere usmiljenja v Kropi,¹³⁴ štiri leta pozneje pa tudi v cerkvi sv. Jerneja v Kočevju.¹³⁵

¹³¹ ČIPIČ REHAR 2018 (op. 61), str. 150, št. 368.

¹³² Duhovniška bratovščina sv. Mihaela v Mengšu. Od leta 1667 do 1799, *Zgodovinski zbornik. Priloga Ljubljanskemu škofijskemu listu*, 8/30, 1895, str. 480.

¹³³ AULj, fasc. 3, bratovščinska knjižica.

¹³⁴ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 18, št. 35, pp. 40–41, 18. jul. 1736: *Vicarius in Croppa Iosephus Snediz pro gratiosissimo annutu erigendi confraternitatem Sacerrimi Cordis B. M. V. in ecclesia Matris Misericordiae Croppa /.../*; LAVRIČ 2013 (op. 83), str. 36.

¹³⁵ LAVRIČ 2014 (op. 4), str. 130; VOLČJAK 2016 (op. 4), str. 22.

¹²³ Prepis besedila in fotografski posnetek mi je ljubeznivo posredoval mekinjski župnik mag. Pavel Pibernik. Obnovljena bratovščina je imela shod na šesto (po današnjem štetju sedmo) velikonočno nedeljo.

¹²⁴ Poročilo o bratovščinah. Slovesno kronanje Marijine podobe v Mekinjah pri Kamniku, *Venec cerkvenih bratovščin*, 1/7, 1897, str. 106–108. Srebrni kroni, plameneče srce in globus je izdelal ljubljanski pasar Henrik Zadnikar.

¹²⁵ S polnim naslovom: *Wahre und schuldigste Hertzens-Andacht zu den Allerheiligsten Herten Mariae. Bekräftiget Durch ein absonderliche Bull von CLEMENTE dem XI. Vorge stellt In dem Hochadlich- Löblichen Stüfft / und Gotts-Hauß Münckendorff in Crain der Wohl-Erwürdigen Frauen / Frauen Ordens der Heiligen Mutter Clarae durch die unter dem Heyl- Schutz-Schirm- Trostvollen Herten MARIAE ruhmwürdigist auffgerichte Bruderschaft: Im Jahr M. DCC. XIX. Mit Erlaubnuß der Oberrn. Laybach / bey J. Georg Mayr Lands. Buchdr.*

¹²⁶ Prim. HANČIČ 2005 (op. 9), str. 210, z navedkom, da je izšla pri Janezu Kleinmayerju v Celovcu, kar se dejansko nanaša na ponatis.

¹²⁷ RIHAR 1904 (op. 89), str. 7–9. V opisu frontispica ne omenja.

¹²⁸ RIHAR 1904 (op. 89), str. 7, 16.

¹²⁹ HANČIČ 2005 (op. 9), str. 210, 450, z zamenjavo ljubljanske izdaje (1719) s celovško (1734).

¹³⁰ Prim. RIHAR 1904 (op. 89), str. 7–9; HANČIČ 2005 (op. 9), str. 210–211, 443.

Bratovščine Marijinega brezmadežnega spočetja, sv. Jožefa in Imena Jezusovega v Škofji Loki

Klarise v Škofji Loki so bile posebej povezane s češčenjem **Marijinega brezmadežnega spočetja**; potem ko jim je staro cerkev sv. Frančiška in sv. Klare leta 1660 uničil požar, so za patrono nove, leta 1669 posvečene baročne stavbe izbrale Brezmadežno,¹³⁶ katere kult je bil tedaj zelo aktualen (na Kranjskem so leta 1664 začeli 8. december obhajati kot zapovedan praznik). Pozneje so pod njenim imenom ustanovile tudi bratovščino, ki sicer ni bila prva te vrste na Kranjskem,¹³⁷ postala pa je zelo priljubljena, saj je njena podoba kmalu začela veljati za milostno in je zato privabljala tudi romarje. Bratovščina sovпада z obdobjem gospodarskega in duhovnega vzpona samostana. Bila je sad prizadevanj opatinje Marije Petričevič (1714–1737), ki je redovno skupnost vodila razumno in podjetno ter dosegla, kot je zapisano v nekrologu, »da je samostan v vsej deželi zaslovel po imenitnosti«. ¹³⁸ V cerkvi je dala postaviti tri nove oltarje in kor ter na novo uredila samostanski trakt in vrt, Marijini bratovščini pa je čez nekaj let dodala še Jožefovo.¹³⁹

Bratovščina Marijinega brezmadežnega spočetja je bila ustanovljena leta 1717: potem ko ji je 3. septembra papež Klemen XI. podelil odpustke, je bila 8. decembra v navzočnosti gorenjskega arhidakona Janeza Andreja Flachenfelda v cerkvi slovesno uvedena.¹⁴⁰ Člani so popolni odpustek pod običajnimi pogoji prejeli ob vstopu v bratovščino in ob smrti ter na praznik Brezmadežne, odpustek sedmih let in sedmih kvadraten na praznike Obiskovanja, Marijinega rojstva, sv. Jožefa in na dan, ki ga je določila bratovščina sama, šestdeset dni odpustka pa za opravljanje raznih pobožnosti in dobrih del. Bratovščina je imela sedež pri velikem oltarju,¹⁴¹ v katerem je že od uvedbe bogoslužja v novo stavbo prestolovala Brezmadežna. O njej ni podatkov, edina upodobitev, ki izvira še iz 17. stoletja (iz okoli 1683) in bi pogojno mogla biti vsaj odsev oltarne podobe, krasi naslovni list klariške kronike in kaže Brezmadežno standardnega tipa v nebeški svetlobi (sl. 21).¹⁴² Obstoječi oltar je bil očitno preskromen, da bi zadoščal aktualnim potrebam in ambicijam, zato je opatinja poskrbela za nov nastavek. Tega bi bila utegnila izdelati frančiškanska rezbarska delavnica, ki je v cerkvi napravila ograjo nunskega kora, prepoznavno po zanjo značilnih elementih. V oltarno nišo so namestili

21. Klariška kronika, naslovni list z Brezmadežno kot zavetnico klariške cerkve v Škofji Loki, okrog 1683, Arhiv uršulinskega samostana v Škofji Loki

22. Brezmadežna iz klariške cerkve v Škofji Loki, 1717–1737, Muzej krščanstva na Slovenskem, Stična

novo sliko Brezmadežne, ki je zaslovela kot milostna in je imela zato poseben pomen za širše versko občestvo (sl. 22). V tronu, ki so ga prilagodili njenim meram, je ostala tudi po tem, ko so okoli leta 1774 pod opatinjo Serafino Warnuss oltar spet zamenjali z novim;¹⁴³ impozanten stebriščni nastavek z mojstrsko oblikovanimi kipi redovnih svetnikov in svetnic je izdelal v Podbrezjah naseljeni poljski kipar Peter Žiwowski.¹⁴⁴ Žal tudi ta oltar ni dočkal naših dni, ostali pa so kipi, ki jih večidel, skupaj z omenjeno sliko, hrani Muzej krščanstva na Slovenskem v Stični.¹⁴⁵

Za bratovščino, njene pobožnosti in identiteto je bila seveda odločilna oltarna podoba, ki so ji k vlogi milostne verjetno pripomogli tudi bratovščinski odpustki.¹⁴⁶ Nastala je, skupaj z oltarjem, pod Marijo Petričevič, zato jo v širšem okviru lahko datiramo v obdobje njenega predstojništva, ker pa je bila tesno povezana z bratovščino, se zdi precej verjetno, da je bila naslikana že do prve bratovščinske slovesnosti v cerkvi. Na koga se je opatinja, ki tedaj na Kranjskem ni imela velike izbire med slikarji, obrnila z naročilom, ostaja odprto vprašanje. V Mekinjah so leta 1719 podobo za veliki oltar naročili pri Slovenjgradčanu Francu Mihaelu Straussu in tamkajšnja slika je celo

¹³⁶ HANČIČ 2005 (op. 9), str. 26–28; Janez HÖFLER, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Kranjska*, Ljubljana 2017 (elektronska knjiga, 2. dop. izdaja: https://www.viharnik.com/downloads/HistTop_Kranjska2.pdf; 16. 8. 2019), str. 106; Janez HÖFLER, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*, Ljubljana 2016 (elektronska knjiga, 2. dop. izdaja: http://viharnik.com/downloads/Oprvihcerkvah_2izdaja.pdf; 5. 9. 2019), str. 249.

¹³⁷ Najvplivnejša je bila bratovščina Brezmadežne pri ljubljanskih jezuitih, ustanovljena leta 1624, sicer pa so bile pred škofjeloško ustanovljene (vsaj) bratovščine v Ilirski Bistrici (1650), Šentvidu pri Ljubljani (1663), Ložu (1694) in na Brezovici (1703).

¹³⁸ Damjan HANČIČ, *Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 17. stoletje*, *Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 26/1, 2003, str. 55.

¹³⁹ HANČIČ 2003 (op. 138), str. 55.

¹⁴⁰ Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota v Škofji Loki (ZAL), ŠKL 113, Uršulinski samostan Škofja Loka (1551–1981), t. e. 1, Privilegiji in odpustki v cerkvi klaris v Škofji Loki, a.1. Prepis breva je 4. decembra 1717 oskrbel gorenjski arhidiacon Janez Andrej Flachenfeld. Gradivo iz škofjeloškega arhiva mi je ljubeznivo posredovala s. Marta Triler. Gl. tudi Arhiv uršulinskega samostana v Škofji Loki (AUŠL), *Kronika 1683–1891: klarise in uršulinke*, str. 55, 56; HANČIČ 2005 (op. 9), str. 444.

¹⁴¹ Papež Klemen XI. je velikemu oltarju za obdobje sedmih let podelil tudi sobotni privilegij za člane bratovščine, gl. HANČIČ 2005 (op. 9), str. 444. Privilegij za pokojne redovnice, njihove sorodnike in dobrotnike (ki so ga imeli redu podrejeni ženski samostani) je velikemu oltarju 8. julija 1764 podelil papež Klemen XIII., gl. ZAL, ŠKL 113, Uršulinski samostan Škofja Loka (1551–1981), t. e. 1, Privilegiji in odpustki v cerkvi klaris v Škofji Loki, a.8.

¹⁴² LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 341, 342.

¹⁴³ LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 336.

¹⁴⁴ Njegov opus je temeljito raziskal Blaž RESMAN, *Kiparstvo poznega baroka na Gorenjskem*, Ljubljana 2006, str. 76–106; Blaž RESMAN, *Kipar Peter Žiwowski*, Podbrezje 2014, str. 14, 18, 24–25.

¹⁴⁵ RESMAN 2006 (op. 144), str. 32, 85, 87, 88, 196; RESMAN 2014 (op. 144), str. 24, 25; LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 336, 337–339. Slika hrani Muzej krščanstva na Slovenskem v Stični pod ev. št. ŠLU 161.

¹⁴⁶ Za bratovščino in odpustke gl. HANČIČ 2005 (op. 9), str. 444.

doslej njegovo edino znano (tudi podpisano) delo na Kranjskem. Za škofjeloško sliko, na kateri podpisa ni ali pa je bil pozneje odrezan, manjka slogovno primerljivo gradivo, nekaj elementov, zlasti angela, ki pridružujeta Marijin plašč, pa spominja celo na poznejše Metzingerjeve in Cebejeve rešitve. Angel na skrajnem spodnjem robu za primerjavo ne pride v poštev, saj ga je očitno preslikal ali doslikal Joseph Kastner, ki je sliko konec 19. ali na začetku 20. stoletja »neposrečeno« obnovil.¹⁴⁷ Domneva Josipa Dostala, da naj bi bil njen avtor Franc Jelovšek,¹⁴⁸ slogovno ni utemeljena. Čeprav je bila slika v času razmaha romanj in delovanja bratovščine v veliki časti, so jo uršulinke, ki so po razpustu klaris prevzele škofjeloški samostan, leta 1825 v tronu zamenjale z Layerjevo *Izbrisan je dolg*, čemur bi utegnili botrovati dejstvo, da je bila v spodnjem delu poškodovana in zato pozneje za pol metra prizrezana.

Slika ikonografsko ustreza standardnemu tipu Brezmadežne. Marija stoji na zemeljski obli in hkrati na polmesecu ter tre glavo kači z jabolkom izvirnega greha v gobcu. Roki pobožno sklepa k molitvi, pogled pa ponižno poveša. Nosi belo obleko z zlatim ovratnim obsitkom, ogrnjena je v razvihran moder plašč in pokrita s plapolajočo vijolično tančico. Glavo ji obdaja venec zvezd, nad njo lebdi sv. Duh, od katerega pada nanjo žarek svetlobe, za njo pa žari nebo, na katerem frfotajo angelske glavice in angelci, ki ji prinašajo lilijo in venec iz belih vrtnic, atributa brezmadežnosti. Eden od angelcev se je zamotal v vihrajočo draperijo, angelska mladeniča v spodnjem delu, ki bolj spominjata na motiv Marijinega vnebovzvetja, pa ji plašč pridružujeta; tisti na njeni desni poleg tega drži v roki še palmovo vejico, ki aludira na njeno zmago, medtem ko pendant s prstom kaže na premagano kačo pod njenimi nogami. Predloga, na katero se je slikar oprl, ni znana, v kompoziciji pa je poleg Murillovega mogoče zaslutiti tudi Rubensov vpliv. Koloristično je slika skrbno pretehtana: prevladuje Marijina modra, kombinirana z belo, barvno ravnotežje ustvarja rdeče-okrasta draperija angelov, nadih pretanjenosti pa dodaja prelivajoča se vijoličasta oglavnica.

Kot milostna je škofjeloška *Brezmadežna* označena na grafičnih podobicah, ki jo reproducirajo sicer le sumarno, vendar pa vsaj prva od njih dodatno potrjuje, da je slika starejša od oltarja Žiwobskega. Signirane grafike so bile izdelane v Augsburgu; prvo znano različico, ki naj bi nastala v prvi polovici 18. stoletja, je vrezal Joseph Sebastian Klauber, za njim je kompozicijo ponovil še Simon

23. Joseph Sebastian Klauber: Brezmadežna, romarska podobica, prva polovica 18. stoletja, Semeniška knjižnica, Ljubljana

24. Simon Thaddäus Sondermayr: Brezmadežna, pristopnica škofjeloške bratovščine, prva polovica 18. stoletja, Semeniška knjižnica, Ljubljana

25. Brezmadežna, pristopnica škofjeloške bratovščine, druga polovica 18. stoletja, Semeniška knjižnica, Ljubljana

Thaddäus Sondermayr, obstaja pa tudi mlajša anonimna verzija.¹⁴⁹ Klauberjeva grafika (signirana J. S. Klauber Sc A. V.)¹⁵⁰ je bila namenjena vsem romarjem in ne le članom bratovščine, kakor je mogoče razbrati iz podnapisa, ki se nanaša neposredno na milostno podobo: *Trostreiches Gnaden Bild der Unbefleckten Empfängnis MARIAE in der Kirchen des Löblichen Jungfräulichen Closters S. CLARAE Orden zu Bischöflagkh in Ober Crain* (sl. 23).¹⁵¹ Podobica se v osnovnih potezah sicer ujema z oltarno sliko, v detajlih pa od nje precej odstopa, npr. v Marijinem zasuku na gledalčevo desno, žarečem trikotnem znamenju svete Trojice na njenih prsih, umanjkanju lune pod nogo, velikosti, številu in razvrstitvi asistirajočih angelov ter nekoliko drugačnih in prerazporejenih atributih.

¹⁴⁷ Slika Brezmadežne, ki je tedaj visela v otroškem koru, je uršulinca Katarina Majhnič dala popraviti Kastnerju, »a se mu ni posebno posrečilo«; gl. AUŠL, t. e. 19, Zapis po rokopisu v Veiderjevi zbirki podob in Semeniški knjižnici v Ljubljani (prepisala Ana Florjančič). Povezava s sliko *Izbrisan je greh* je lapsus.

¹⁴⁸ AUŠL, t. e. 19, Nunska cerkev 1954 – izvleček; prim. France ŠTUKL, *Knjiga hiš v Škofji Loki II*, Škofja Loka 1984, str. 129.

¹⁴⁹ Za podobice gl. LOZAR ŠTAMCAR 1990 (op. 108), str. 63, 67, 73, 74, 75, 79, z navedkom Sondermayerjeve, Klauberjeve in Heissigove verzije ter dveh anonimnih različic. Heissigova in ena od anonimnih nista v razvidu, verjetno pa gre le za lapsus; prim. KEMPERL 2011 (op. 82), str. 271; LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 336, 340.

¹⁵⁰ Podobica ni datirana, datacija *post quem non* je Klauberjeva smrt leta 1768, gl. Metoda KEMPERL, Baročne in v baroku češčene milostne podobe na Gorenjskem in v Ljubljani, *Argo. Časopis slovenskih muzejev*, 53/2, 2010, str. 28; KEMPERL 2011 (op. 82), str. 271.

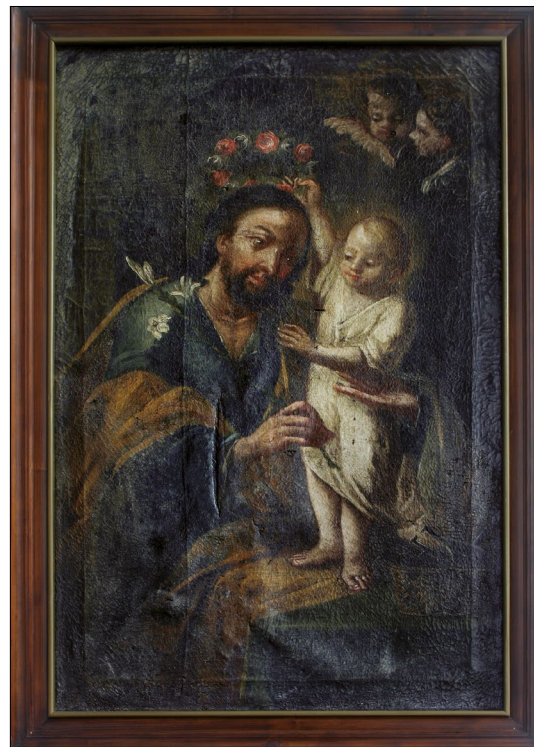
¹⁵¹ Podobica je objavljena v: KEMPERL 2010 (op. 150), str. 22.

Sondermayerjevo različico (signirana pod podnapisom *Simon Sondermayr Sculps. Aug. V.*), ki posnema Klauberjevo, a je bolj grobo vrezana, so prejeli pristopniki v bratovščino, ki so se pri tem obvezali, da bodo vse življenje po svojih močeh branili, pospeševali in častili skrivnost Brezmadežnega spočetja: *Ich Bekenne hiemit daß ich all mein Lebens-Zeit so vil mir möglich / wolle das Geheimnuß der Unbefleckten Empfängnuß MARIAE beschützen / befürdern und verehren* (sl. 24).¹⁵² Pristopnica v bratovščino je tudi mlajša, nesignirana grafika, ki je po kompoziciji bližja oltarni podobi (sl. 25).¹⁵³

K češčenju Brezmadežne, v katerem so se člani bratovščine še posebej odlikovali, je sodil tudi kip, ki so ga večkrat preoblačili in ki naj bi ga po spominskih zapiskih uršulink postavljali v veliki oltar.¹⁵⁴ Opremo zanj so klarise hranile v mali zakristiji, kjer so ob njihovi razpustitvi 23. februarja 1782 popisali enajst Marijinih oblek različnih barv z vsemi dodatki in eno belo, obrobljeno z zlatom, obesek z biseri in rubini, tri biserne ogrlice, eno z rubinastim križem, drugo z dvema majhnima rubinoma in tretjo z osmimi rubini, uhana z biseri in biserni pas.¹⁵⁵ V samostanu hranjeni sliki Brezmadežne, združene z motivom Jezusovega deviškega spočetja,¹⁵⁶ sta bili internega značaja in ju z bratovščino ni mogoče povezovati.

Bratovščina Marijinega brezmadežnega spočetja v Škofji Loki je leta 1773, ob popisu verskih združb, ki ga je zahtevala vlada, štela 1200 članov. Ti so ob vstopu prostovoljno prispevali kak majhen dar, en ali dva do največ pet soldov, s katerimi so krili stroške za bratovščinske podobe, kar se očitno nanaša na zgoraj omenjene grafike; premoženja bratovščina ni imela.¹⁵⁷

Poleg za opisano je Marija Petričević poskrbela tudi za **bratovščino sv. Jožefa**, ženina Brezmadežne Device Marije. Potem ko je papež Benedikt XIII. 24. julija 1725 bratovščini podelil odpustke, njenemu oltarju pa privilegij za duše v vicah na dan in vso oktavo, namenjeno spominu pokojnih, ter vsak teden ob sredah, je gorenjski arhidiakon Janez Andrej Flachenfeld 11. januarja 1726 ustanovitev

26. Sv. Jožef, ok. 1725, uršulinski samostan, Sv. Duh pri Škofji Loki

potrdil in dovolil privilegij objaviti.¹⁵⁸ Odpustek so člani ob izpolnjevanju običajnih pogojev mogli prejeti ob vstopu v bratovščino in ob smrti ter na praznik sv. Jožefa, odpustek sedmih let in sedmih kvadraten na štiri sekundarne bratovščinske praznike, šestdeset dni pa za opravljanje pobožnosti in dobrih del.

Bratovščina je imela sedež v stranski kapeli pri oltarju, ki ga je Petričevićeva dala postaviti¹⁵⁹ najverjetneje že pred uvedbo bratovščine, najkasneje pa do konca svojega predstojništva. Kot »začasna rešitev« bi prišla v poštev zgolj na menzo postavljena slika sv. Jožefa z Jezuškom,¹⁶⁰ ki so jo pripisovali beneškemu slikarju Nicolaju Bambiniju (kljub za umetnika značilnim barvam in obraznim tipom je njena atribucija vprašljiva) in, najbrž zaradi domnevne povezave z nastankom bratovščine, datirali z letnico 1725 (sl. 26).¹⁶¹ V bratovščinskem oltarju, ki ga je hipotetično mogoče povezati s frančiškansko rezbarsko delavnico, pa je že tedaj ali morda nekoliko kasneje dobila svoje mesto slika sv. Družine, po značilni figuraliki in barvah pripisana mlademu Francu Jelovšku (sl. 27).¹⁶² Jezus, Marija in Jožef sedijo v pokrajini, nad katero se skozi kopico kulisastih oblakov odpira nebo s tremi poletavajočimi angelci. Palmovo drevo zaznamuje njihovo egiptovsko begunstvo, liliji devištvo, palmovi veji pa preroško napoved Jezusovega trpljenja in zmage.¹⁶³ Jožef z roko na prsih izraža pobožno vdanost, s kazalno kretnjo pa izpostavlja mizarsko orodje, s katerim je preživel družino. Marija se ljubeče posveča Otroku, ta pa izteza ročico k palmovi veji, ki mu jo ponuja na tleh stoječi putto. Pozornost zbujata Jezuščkova haljica z žarečim srcem na prsih, ki nas spomni na češčenje in bratovščino Srca Jezusovega pri ljubljanskih klarisah.

Tako kot Marijina v velikem oltarju je tudi ta slika postala milostna, kar dokazuje grafična podobica, opremljena z napisom *Trostreiches Gnadenbild des Heil: Vatters S. Iosephi Braütigams der unbefleckten Mutter Gottes Mariae. In der Kirchen des Hochlöbl: Jungfraül: Closters St. Clarae Ordens zu Bischoff-Laakh in Ober Crain* (sl. 28).¹⁶⁴ Grafika in slika sta si zelo podobni, razhajata pa se v drobnih detajlih; najbolj opazen je ta, da je Otrok na podobici ovit le v plenico, na platnu pa, nedvomno na posebno željo redovnic, oblečen v haljico. Grafika ni signirana (ali pa je bil del s signaturo odrezan), verjetno pa je bila vrezana po Jelovškovi risbi. Namenjena je bila vsem častilcem sv. Jožefa, ki so pomrli k škofjeloškimi klarisam, in ne le članom bratovščine, ki je podnapis ne omenja.¹⁶⁵ Milostno podobo so umaknili iz trona,¹⁶⁶ ko jo je po naročilu uršulink, ki so nasledile klarise, leta 1841 z novim platnom nadomestil Caspar Götzl, ki je prvotno kompozicijo priredil v podobo družinske idile, brez

¹⁵² Podobico hrani Semeniška knjižnica Ljubljana. Reprodukcijska je objavljena v: KEMPERL 2010 (op. 150), str. 22.

¹⁵³ Podnapis in izjava pristopnika sta enaka kot pri Sondermayerjevi podobici. Podobico hrani Semeniška knjižnica Ljubljana.

¹⁵⁴ AUŠL, t. e. 19, Zapis po rokopisu v Veiderjevi zbirki podob in Semeniški knjižnici v Ljubljani (prepisala Ana Florjančič): Marija je imela kakih deset oblek in mnogo lepoticja.

¹⁵⁵ ZAL, ŠKL 113, Uršulinski samostan Škofja Loka (1551–1981), t. e. 1, B1, Inventar cerkvenih paramentov samostana klaris v Škofji Loki.

¹⁵⁶ LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 322–323.

¹⁵⁷ LAVRIČ 2014 (op. 4), str. 117.

¹⁵⁸ ZAL, ŠKL 113, Uršulinski samostan Škofja Loka (1551–1981), t. e. 1, Privilegiji in odpustki v cerkvi klaris v Škofji Loki, a.3, a.4.

¹⁵⁹ HANČIČ 2003 (op. 138), str. 55.

¹⁶⁰ Slika naj bi bila sicer namenjena za samostanske prostore. Ob popisu inventarja ob razpustu klaris je najbrž visela v hodniku druge etaže, če se podatek ne nanaša na *Sv. Jožefa* Antona Mihaela Fayenza (iz leta 1772), ali pa je visela v koru; gl. LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 328–329.

¹⁶¹ Napis na hrbtni strani.

¹⁶² LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 334.

¹⁶³ Palma ima več pomenov, mdr. pomeni zmagovitost resnice ali zmagovito krščansko resnico, za katero so mnogi pričali s svojim življenjem, gl. Cesare RIPA, *Iconologia* (reprint padovanske izdaje iz 1611), New York-London 1976 (The Renaissance and the Gods), str. 529–531.

¹⁶⁴ Za podobico gl. LOZAR ŠTAMCAR 1990 (op. 108), str. 83; KEMPERL 2011 (op. 82), str. 271, 273: sl. Podobico hrani Semeniška knjižnica Ljubljana.

¹⁶⁵ To je bilo sicer običajno za bratovščine, ki so bile vezane na milostne podobe, pri katerih je bil v ospredju splošni oziroma romarski vidik.

¹⁶⁶ Slika hrani Muzej krščanstva na Slovenskem v Stični pod ev. št. ŠLU 143.

27. Franc Jelovšek (pripisano): Sv. Družina, 1725–1737, Muzej krščanstva na Slovenskem, Stična

28. Sv. Družina, romarska podobica, druga četrtina 18. stoletja, Semeniška knjižnica, Ljubljana

29. Caspar Götzl: Sv. Družina, 1841, nekdanja uršulinska c. Brezmadežnega spočetja, Škofja Loka

30. Delavnica Bizjak (pripisano): Sv. Družina, kopija po Jelovškovi oltarni sliki, uršulinski samostan, Sv. Duh pri Škofji Loki

aluzij na Jezusovo trpljenje (sl. 29).¹⁶⁷ Redovnice pa so za samostanske prostore dale naslikati pomanjšano kopijo izvirnika. Kopist (po sekundarnem zapisu na hrbtni strani naj bi bil to Bizjak) si je pri delu pomagal tudi s podobico, zato je Jezusčka naslikal s plenico in ne s haljico (sl. 30).¹⁶⁸

Ker so bratovščine sv. Jožefa, ki so na Kranjskem postale priljubljene v 17. stoletju, nastopale tudi pod naslovom »Jezusa, Marije in Jožefa«,¹⁶⁹ bi s škofjeloško Jožefovo bratovščino najbrž lahko povezali tudi ohranjeni sliki sv. Družine, na katerih so v spodnjem delu likov zapisana njihova imena.¹⁷⁰ Sliki majhnih dimenzij sta identični in pripisani Leopoldu Layerju (sl. 31). V samostanu jih je bilo pred razpustom klaris kar pet: dve (najbrž različni) sta bili zabeleženi v sobi opatinje, dve v bolniških sobah in ena v parlaturji.¹⁷¹ Motiv sv. Družine na poti (*Heiliger Wandel*), tj. na

¹⁶⁷ Prej med seboj nekako ločene osebe je Götzl povezal v intimen, ljubeč odnos ter jih z listnatim drevesom in gorami v ozadju postavil v domač ambient, z odstranitvijo palmovih vej pa je odpravil tudi simbolno napoved Jezusovega trpljenja.

¹⁶⁸ LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 370. Slika hrani uršulinski samostan pri Sv. Duhu.

¹⁶⁹ Bratovščin sv. Jožefa oziroma Jezusa, Marije in Jožefa (tudi sv. Družine) je bilo na Kranjskem precej. Pomembno vlogo je imela bratovščina v cerkvi ljubljanskih diskalceatov (1679), kjer je bil leta 1675 slovesno uveden Jožefov patronat nad Kranjsko, delovale pa so tudi v krajih Boštanj, Čatež ob Savi (1769), Čemšenik, Godovič, Huje, Ihan (1719), Kamnik (1731), Leskovec pri Krškem, Mošnje (1694), Ricmanje (1749), Stari trg ob Kolpi (Poljane; 1692), Sv. Križ – Gabrovka, Šentgotard, Šmarje – Sap, Tržič, Vinji Vrh (Šmarjeta), Vipava, Vojsko, Zasavska Sveta gora, Železniki, gl. LAVRIČ 2014 (op. 4), str. 114, 117, 120, 122, 123, 125, 127, 132, 137, 138; VOLČJAK 2016 (op. 4), str. 23–24.

¹⁷⁰ Napisi dejansko spominjajo na pobožni vzdihljaj, s katerim so se umirajoči obračali na sv. Družino.

¹⁷¹ LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 318, 319, 325. Sliki hrani uršulinski samostan pri Sv. Duhu.

povratku iz Egipta, srečamo že v srednjeveški umetnosti, v novem veku pa se je po prevodni grafiki razširila zlasti Rubensova kompozicija. Škofjeloška slika je specifična v detajlih; pozornost zbujejo deček Jezus, ki se, zavedajoč se svojega poslanstva, oklepa križa na prsih, Marija s knjigo v desnici in Jožef, ki namesto mizarskega orodja v košari (ne v culi ali bisagi) nosi popotnico. Navedeno, še zlasti dečkova starost in Marijin molitvenik,¹⁷² prej kot za vrnitev iz Egipta govori v prid motivu vrnitve sv. Družine iz Jeruzalema, čeprav ob zemeljski, horizontalni manjka nebeška, vertikalna Trojica, ki je prikazana na tovrstnih upodobitvah; vzorčna je bila Rubensova v jezuitski cerkvi v Antwerpnu, naslikana po predlogi Hieronymusa Wierixa.¹⁷³ Layer je lik Boga Očeta in sv. Duha opustil, družino je povezal z ljubečimi pogledi, njihove gracilne like pa manieristično razpotegnil.

Zadnjo bratovščino so loške klarise ustanovile že v času, ki je bil takšnim verskim združbam nenaklonjen, kar je le nekaj let pozneje privedlo do njihovega zatrtja. Pod podjetno opatinjo Serafino Warnuss (1769–1778) so najprej zaprosile goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa, da bi smele imeti na praznik Imena Jezusovega v cerkvi izpostavljeno Najsvetejše, kar jim je 22. decembra 1770 tudi dovolil.¹⁷⁴ Praznik je za vso latinsko Cerkev leta 1721 uvedel Inocenc XIII. na prošnjo Karla

¹⁷² Marijo z molitvenikom najdemo mdr. na grafiki *Vrnitev sv. Družine iz jeruzalemskega templja, t. i. Zemeljska in nebeška Trojica*, ki jo je pred letom 1619 vrezal Hieronymus Wierix, gl. *The New Hollstein Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts 1450–1700. The Wierix Family*, 4, Rotterdam 2009, str. 143; Sanja CVETNIČ, *Ikongrafija nakon Tridentinskoga sabora i hrvatska likovna baština*, Zagreb 2007, str. 131, 132.

¹⁷³ Za motiv gl. CVETNIČ 2007 (op. 172), str. 130–133.

¹⁷⁴ ZAL, ŠKL 113, Uršulinski samostan Škofja Loka (1551–1981), t. e. 1, Privilegiji in odpustki v cerkvi klaris v Škofji Loki, b.2.

VI.,¹⁷⁵ ki si je prizadeval za češčenje Jezusovega in Marijinega imena v svojih deželah in 17. julija 1722 od papeža za ta praznik izposloval tudi popolni odpustek (tiskani obrazec so v arhivu hranile tudi klarise).¹⁷⁶ Po uspešnem prvem koraku se je Warnussova čez nekaj let zavzela še za ustanovitev **bratovščine presvetega Imena Jezusovega** in zanjo pridobila s posredovanjem frančiškana p. Paskala Spöcka¹⁷⁷ iz Rima odpustke, ki jih je 9. januarja 1775 podelil Pij VI.¹⁷⁸ Bratovščino je 7. aprila 1776 potrdil goriški nadškof Rudolf Jožef Edling,¹⁷⁹ ki je odobril tudi njene praznike, in sicer na dan sv. Petra in Pavla, belo nedeljo, binkoštni ponedeljek, angele varuhe in sv. Mihaela. Sedež je dobila pri oltarju sv. Antona Padovanskega (s pridobljenim privilegijem za duše v vicah),¹⁸⁰ na katerem je imel od leta 1769 svoje stalno mesto tudi čudodelni Praški Jezušček.¹⁸¹ O tem, ali je bratovščina svojo soudeležbo na oltarju zaznamovala s kakšno (vsaj občasno izpostavljeno) sliko, ni podatkov.

Morda se je zadovoljila le s srebrnim žarkovjem z Imenom Jezusovim na sredini, ki ga najdemo zabeleženega v inventarju leta 1782.¹⁸² Delovanje bratovščine, ki je bila najmlajša med istoimenskimi baročnimi združbami na Kranjskem,¹⁸³ je bilo kratko in ni pustilo vidnih sledi.

31. Leopold Layer: Sv. Družina, pred 1782, uršulinski samostan, Sv. Duh pri Škofji Loki

Poleg tega, da so imele bratovščine v lastni cerkvi, so se klarise, kot je bilo že omenjeno, pridruževale tudi drugim verskim združbam oziroma redovom, po katerih so postale deležne njihovih duhovnih dobrin. Škofjeloške so se pod opatinjo Agato Oberegger leta 1646 pridružile kapucinom beneške, leta 1670 pa kapucinom štajerske redovne province. Pod Marijo Petričevič jim je duhovno hčerinstvo leta 1715 podelilo vodstvo kapucinskega reda v Rimu, leta 1719 generalni komisar frančiškanov in leta 1734 generalni predstojnik karmeličanov.¹⁸⁴ Rozalijo Mordax najdemo leta 1735 vpisano med umrlimi člani bratovščine sv. Uršule pri ljubljanskih uršulinkah.¹⁸⁵

Srce kot sedež ljubezni in njen simbol

Z uvedbo bratovščin in spodbujanjem češčenja Jezusovega in Marijinega srca so klarise na Kranjsko vpeljale tudi novo ikonografijo,¹⁸⁶ povezano s simboliko srca, po tedanjem pojmovanju sedeža ljubezni, ki je baročno umetnost še posebej zaznamovalo.¹⁸⁷ Češčenje, ki je bilo v srednjem veku pridržano mističnim dušam, se je v 17. stoletju kot protiutež hladnemu in pretirano strogemu janzenizmu začelo širiti med ljudstvo. Za liturgično češčenje obeh Src si je z apostolsko vnemo prizadeval Janez Eudes (1601–1680), pobožnost k Jezusovemu srcu pa je nato na podlagi prikazovanj in razodetij spodbudila Marjeta Marija Alacoque (1647–1690), redovnica Marijinega obiskovanja v Paray-le-Monialu.¹⁸⁸ Božja ljubezen je dobila ustrezajoča kulturna simbola, tj. Marijino in Jezusovo srce, pri čemer so zlasti Jezusovo človeško srce spremljale ostre kritike janzenistov in razsvetljencev.¹⁸⁹ Da želi biti češčen v podobi svojega telesnega srca, je v eni od vizij Marjeti Mariji razodel Jezus sam, častilcem in krajem, kjer bo podoba izpostavljena, pa je obljubil posebne milosti in blagoslov.¹⁹⁰ Za spodbujanje osebnega odnosa do Odrešenikove ljubezni je morala biti slika prestolujočega, ranjenega in gorečega Srca Jezusovega nameščena ne le v cerkvi, ampak tudi po domovih,

¹⁷⁵ Anton STRLE, Spomin Jezusovega imena, *Leto svetnikov* (ur. Marijan Smolik), 1, Celje 1999, str. 95.

¹⁷⁶ ZAL, ŠKL 113, Uršulinski samostan Škofja Loka (1551–1981), t. e. 1, Privilegiji in odpustki v cerkvi klaris v Škofji Loki, a.2, 17. 7. 1722, tiskan formular. Praznik Imena Marijinega pa se je v Cerkvi praznoval že od leta 1685.

¹⁷⁷ Za Spöcka gl. Jure VOLČJAK, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 2: 1765–1824*, Ljubljana 2012, str. 168.

¹⁷⁸ ZAL, ŠKL 113, Uršulinski samostan Škofja Loka (1551–1981), t. e. 1, Privilegiji in odpustki v cerkvi klaris v Škofji Loki, a.6, 9. 1. 1775, b.3, 7. 2. 1776. Popolni odpustek je član lahko pridobil pod običajnimi pogoji ob vpisu v družbo in ob smrti ter na glavni bratovščinski praznik, nepopolni odpustek sedmih let in sedmih kvadraten na štiri sekundarne praznike, šestdeset dni odpustka pa za udeležbo pri bogoslužju, procesijah, pogrebih, za spremstvo sv. popotnice k bolnikom, za molitev za pokojne, obisk bolnikov in druga dela usmiljenja. V pismu z dne 7. februarja 1776 je p. Paskal Spöck Warnussovi odpustke še posebej obrazložil.

¹⁷⁹ ZAL, ŠKL 113, Uršulinski samostan Škofja Loka (1551–1981), t. e. 1, Privilegiji in odpustki v cerkvi klaris v Škofji Loki, b.5.

¹⁸⁰ ZAL, ŠKL 113, Uršulinski samostan Škofja Loka (1551–1981), t. e. 1, Privilegiji in odpustki v cerkvi klaris v Škofji Loki, b.4, b.5; Samostanske in gospodarske zadeve, 20, 19. 4. 1776, p. Paskal Spöck Warnussovi pošilja podatke o stroških za pridobitev privilegijev.

¹⁸¹ LOZAR ŠTAMCAR 1990 (op. 108), str. 63, 79, 81; za Jezuščkovo figuro gl. France ŠTUKL, Praški Jezušček v Škofji Loki, *Loški razgledi*, 42, 1995, str. 19–30.

¹⁸² ZAL, ŠKL 113, Uršulinski samostan Škofja Loka (1551–1981), t. e. 1, a. e. B1, Inventar cerkvenih paramentov samostana klaris v Škofji Loki, 23. 2. 1782.

¹⁸³ Bratovščine Imena Jezusovega so dokumentirane v Cerknici (že od 1668), Vipavi, Dolu pri Ljubljani in Preserju, gl. LAVRIČ 2014 (op. 4), str. 123, 124, 127; VOLČJAK 2016 (op. 4), str. 13.

¹⁸⁴ ZAL, ŠKL 113, Uršulinski samostan Škofja Loka (1551–1981), t. e. 1, Udeležba klaris na duhovnih dobrinah drugih redov. Na duhovno zvezo s karmeličani spominja slika Škapulirske Matere Božje v škofjeloškem samostanu (zdaj pri Sv. Duhu). Morda je bila v neki podobni povezavi tudi slika Naše ljube Gospe usnjene pasu, ki je bila leta 1782 zabeležena v parlatoriju, gl. LAVRIČ 2019 (op. 10), str. 319.

¹⁸⁵ AULj, fasc. 3, bratovščinska knjižica.

¹⁸⁶ Za ikonografijo Srca Jezusovega gl. mdr. Franz Seraph HATTLER, *Die bildliche Darstellung des göttlichen Herzens und der Herz-Jesu Idee. Nach der Geschichte, den kirchlichen Entscheidungen und Anforderungen der Kunst beschprochen*, Innsbruck 1894; Albert WALZER, *Das Herz im christlichen Glauben, Das Herz. 1: Im Umkreis des Glaubens* (ur. Karl Thomae), Biberach an der Riss 1965, str. 107–148; Albert WALZER in redakcija, *Herz Jesu, Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie* (Engelbert Kirschbaum et al.), 2, Freiburg im Breisgau 1970, stp. 250–254; MORGAN 2008 (op. 47). Za ikonografijo Srca Marijinega gl. José María CANAL, *Herz Mariä. 4: Ikonographie, Marienlexikon* (ur. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk), 3, St. Ottilien 1991, str. 169–171; STÖHR 1991 (op. 86), str. 168; MENAŠE 1994 (op. 95), str. 194–195.

¹⁸⁷ Za pojmovanje srca skozi zgodovino gl. LEWINSOHN-MORUS 1963 (op. 72); Noubar BOYADJIAN, *Das Herz. Seine Geschichte, seine Symbolik, seine Ikonographie und seine Krankheiten*, Antwerpen 1980; za teološko razlago gl. tudi David KRAŠOVEC, *Simbolika srca v baročni umetnosti, Tretji dan. Verski časopis študentov in izobražencev*, 29/11, 2000, str. 98–106; David KRAŠOVEC, *Problemi simbolike srca in krvi v baročni umetnosti, Poligrafi. Revija za religiologijo, mitologijo in filozofijo*, 5/19–20, 2000, str. 25–50. Raziskave na temo simbolike srca v baročni umetnosti na Slovenskem so še vedno deziderat slovenske umetnostne zgodovine.

¹⁸⁸ *Zgodovina Cerkve. 3: Reformacija in protireformacija (1500–1715)*, Ljubljana 1994, str. 221–222; STRLE 2000 (op. 11), str. 547.

¹⁸⁹ CORETH 1994 (op. 14), str. 151–161, 182–183.

¹⁹⁰ Iskrice presv. Srca Jezusovega. Kaj obeta presveto Srce svojim častivcem?, *Venec cerkvenih bratovščin*, 1/5, 1897, str. 68–71; CORETH 1994 (op. 14), str. 27, 59–60.

kjer naj bi jo vsak član imel na častnem mestu.¹⁹¹ Enaka priporočila so veljala tudi za častilce Srca Marijinega, ki je v teku 18. stoletja postajalo vse bolj pritegnjeno v češčenje Jezusovega srca.¹⁹² V mekinjskem primeru je bilo Marijino srce kombinirano z baročnim tipom Božjepotne Matere Božje,¹⁹³ morda zaradi tradicije oblečenih kipov v klariških samostanih ali pa tudi, ker so ti najboljše ustrezali romarskim ambicijam. O tem, ali so mekinjske klarise poskrbele tudi za kakšno likovno okrajšavo motiva, tj. za podobo srca samega, kakor naj bi s škapulirskimi podobnicami Srca, ki so jih ljudje nosili s seboj, storile ljubljanske, ni podatkov. Za člane bratovščin so bile torej likovne vizualizacije izjemno pomembne, ker so jim ponavzočale Jezusa in Marijo, ohranjale spomin na njuno ljubezen in jih vnmale v pobožnosti in ljubezni do njunih Src. Kljub temu pa je ohranjena umetnostna dediščina baročnega časa precej skromna;¹⁹⁴ upodobitve Jezusovega in Marijinega srca so se skokovito namnožile šele z obnovitvijo in razcvetom njima posvečenih bratovščin v 19. stoletju.¹⁹⁵

¹⁹¹ CORETH 1994 (op. 14), str. 29, 63, 71.

¹⁹² CORETH 1994 (op. 14), str. 80, 148, 150.

¹⁹³ MENAŠE 1994 (op. 95), str. 194.

¹⁹⁴ MENAŠE 1994 (op. 95), str. 194, navaja, da pozna le enajst ohranjenih primerkov upodobitev Marijinega srca iz 18. stoletja, od teh tri mekinjske. Za baročne upodobitve Srca Jezusovega natančnejši podatki še niso zbrani. Tematika je potrebna nadaljnjih raziskav.

¹⁹⁵ Iz srca se zahvaljujem vsem, ki so mi (tudi v času epidemije) prijazno pomagali z gradivom, informacijami in nasveti, zlasti s. Marti Triler (Uršulinski samostan Ljubljana), doc. dr. Miha Šimcu (Teološka fakulteta Ljubljana), mag. Pavlu Piberniku (Župnija Mekinje), dr. Maji Lozar Štamcar, Blaženki First, mag. Dariji Mavrič in mag. Tomislavu Kajfežu (Narodni muzej Slovenije), mag. Nataši Polajnar Frelj (Muzej krščanstva na Slovenskem Stična), Jassmini Marijan (Narodna galerija Ljubljana), dr. Mateji Demšar (Semeniška knjižnica Ljubljana), Simoni Resman (Mestna knjižnica Ljubljana), Leji Borovnjak (Knjižnica Teološke fakultete Ljubljana), Špeli Velikonja (Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana) in Miri Sedmak (Biblioteka SAZU). Hvala tudi kolegom z Umetnostnozgodovinskega inštituta dr. Renati Komić Marn, mag. Andreju Furlanu in dr. Damjanu Prelovšku, za velikodušno podporo in sugestije pa še posebej dr. Blažu Resmanu.

Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta *Umetnina kot odsev znanja in povezovanja. Pomen izobrazbe in družbene vpetosti umetnikov in naročnikov v poznem srednjem in zgodnjem novem veku* (J6-9439) in raziskovalnega programa *Slovenska umetnostna identiteta v evropskem okviru* (P6-0061), ki ju iz državnega proračuna financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Confraternities in the Convents of the Poor Clares in Carniola Their Artistic and Spiritual Heritage

Summary

The paper discusses early modern confraternities active in the convents of the Poor Clares in Carniola until their abolishment by Joseph II, which hitherto have been researched in expert literature particularly from a historical point of view. Most of them were established in the first two decades of the 18th century by the merit of the hard-working and zealous abbesses, to whom credit goes also for the renovation of their conventual churches and equipment, and who exchanged ideas as well as occasionally artists. The Poor Clares in Carniola used confraternities in Ljubljana and Mekinje to encourage the veneration of the Sacred Hearts of Jesus and Mary, while the confraternities in Škofja Loka promoted the already rooted devotions to the Immaculate Conception, St Joseph (the Holy Family), and the Name of Jesus. The devotions attracted numerous worshippers, which is why their churches soon became pilgrimage sites as well. Due to the fate of individual convents after their dissolution in 1782, the artistic heritage of the Poor Clares' confraternities is modest and its quality does not stand out. Nevertheless, it conveys a special spiritual message and an interesting iconography with a rich symbolism of the heart. Owing to the nature of the surviving material, the paper opens several new themes.

The Ljubljana Confraternity of the Sacred Heart was founded in 1702. It was the first in the monarchy to follow the Viennese initiative, thus the Confraternity of the Sacred Heart, founded in 1699 by the Viennese Ursulines, which had its primacy in Central and Eastern Europe. The Ljubljana confraternity was established under the abbess Maria Angelica Neuriser on the incentive of the Jesuit fathers. It is possible that a decisive stimulus came from Filip Hoffstetter, who lived in Vienna college between 1696 and 1699 and could have brought to his birth town the incentive for the establishment of a similar association in Carniola. The confraternity was assigned the chapel of the Sacred Heart as its seat, the first chapel with this patrocinium in Carniola, added to the church with the support of the Mugerle von Edelhaimb family. Its most important surviving artefact is the painting of the Sacred Heart by Franz Carl Remp, dating from 1702, which follows the print of the Viennese confraternity, while the adoring angels follow Guido Reni's composition in the Roman church of SS. Trinita dei Pellegrini (according to Georg Matthias Lechner's findings). The Sacred Heart at the top of the former high altar from ca. 1760 (now at Škocjan near Dob) has also been preserved, and another three works, which were transferred to the Ursuline convents in Ljubljana and Škofja Loka, can be related to the confraternity. These are the *Veneration of the Sacred Heart*, the carved Crucified with the Virgin Mary and the image of the Sacred Heart on the base of the cross, and the painting of Jesus with a burning Heart and a cross on his shoulder. Preserved at the Ursulines has also been a confraternal prayer book, *Schatz-Kasten der Gottlichen Liebe* by Jesuit Joseph Waldner, printed in Ljubljana in 1740.

The Confraternity of the Heart of Mary in Mekinje was founded and introduced in 1718–1719. Presumably, it was the oldest in the Slovene lands, and definitely the first in Carniola. Abbess Dorothea Sidonia Gallenberg took care of its establishment and, consequently, achieved that Mekinje soon became a pilgrimage site as well. The confraternity had its seat at the altar by the chancel arch (consecrated in 1727); the altar was carved by Lucas Mislej. The memory of the confraternity is also preserved in devotional prints, two anonymous and one made by Klauber, which emphasise the motif of a ring of love and the Mekinje Baroque type of Pilgrim Mother of God combined with the motif of the Heart of Mary. The Slovene Museum of Christianity in Stična keeps the confraternal banner from the former equipment,

while the processional figure of the Mother of God, dressed in garments, is kept in the Mekinje church. The confraternal prayer book *Wahre und schuldigste Hertzens-Andacht zu den Allerheiligsten Hertzen Mariae* is also an important surviving item, printed in Ljubljana in 1719 with a frontispiece that is identical to the first of the Mekinje devotional prints (a copy of the prayer book is kept in the National and University Library in Ljubljana).

Three confraternities were active in Škofja Loka: the Confraternity of the Immaculate Conception (1717), the Confraternity of St Joseph (1725–1726) and the Confraternity of the Name of Jesus (1775–1776), which were established at the time of Marija Petričević and Serafina Warnuss. The seat of St Mary's confraternity was at the high altar, which was erected anew on the commission of Petričević; she also provided it with the painting of the standard type of the Immaculate, which is now kept in the museum in Stična, while its painter has not yet been identified. Several devotional prints follow its composition, two of which are signed by Joseph Sebastian Klauber and Simon Thaddäus Sondermayer, respectively. The Confraternity of St Joseph was assigned the seat in the chapel, at the new altar with the painting of the Holy Family, attributed to Franc Jelovšek. This painting was also considered miraculous and was copied in a devotional print. The paintings of St Joseph and the Return from Jerusalem (kept at the Ursuline convent at Sv. Duh near Škofja Loka) are likely associated with the confraternity. The activities of the Confraternity of the Name of Jesus were short-lived and no visible traces survive.

Reparatur.

Mit dem Sinfon. Prob. zu S. Leonardi
pro 443.

Reparatur

von 442. durch Guttee ist mir
vorhoben

das durch Guttee pro 443. an
-stehen

Summa Reparatur 236. --

Reparatur

In dem neuen Ornat. so der
in einer Fasula. 2. Dalmaticis
und 1. Pluvialj, ein Läng-
-man Muzen der gelben Costen.

St. 1. und der selbe Läng Coste St. 1. 228. 59. --

Ein orwale Messenbuch Linn.
-manieren der gelben quassen

St. 2. und Linn. al Coste St. 2. .. 0. --

Summa 288. 59. --

IZVLEČKI IN KLJUČNE BESEDE ABSTRACTS AND KEYWORDS

Boris Golec

Najzgodnejše omembe umetnikov v slovenskem jeziku. Ljubljanska oklicna knjiga 1737–1759 kot vir za slovensko umetnostno zgodovino

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek obravnava najzgodnejše omembe slikarjev, kiparjev in drugih umetnikov v slovenskem jeziku. Glede na to, da je bila pisana slovenščina v svetni sferi do razsvetljenstva zelo malo rabljen jezik, srečamo večje število tovrstnih omemb šele sredi 18. stoletja. Slovenski nazivi za njihove poklice so sicer v slovenskih besedilih in slovarjih izpričani od druge polovice 16. stoletja, vendar brez navezave na konkretne osebe. Dragocen vir omemb predstavlja obsežna oklicna knjiga ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja iz let 1737–1759. Slovensko izrazje za obravnavane poklice, ki ga v njej srečujemo, je bilo v celoti adaptirano iz nemščine. Slikarji so označeni kot *malar* in *maler*, kiparji kot *pilavar*, *pildtaver* in *bildtaver*, slikarji kart kot *kartenmalar* oziroma *kartenmaler*, pozlatarji kot *faser* in *fergulder* oziroma *ferguldar*, edini stavbenik pa kot *paumaster*. Knjiga ni samo bogat vir podatkov slovenske poklicne terminologije 18. stoletja, ampak tudi zakladnica za preučevanje mikrokozmosa posameznikov.

Ključne besede: slikarji, kiparji, slovenski jezik, Ljubljana, oklicna knjiga

Boris Golec

The Earliest References of Artists in the Slovenian Language. The Ljubljana Register of Banns 1737–1759 as a Source for Slovenian Art History

1.01 Original scientific article

The paper analyses the earliest references of painters, sculptors and other artists in the Slovenian language. In Slovenian texts and dictionaries, Slovenian titles for professions are attested to since the second half of the 16th century, however, they are not directly referenced to specific persons. Based on the fact that written Slovenian was a language that was rarely used in the secular sphere until the Enlightenment, a larger number of such references can be found only from the middle of the 18th century. An extensive register of banns of the St Nicholas' parish in Ljubljana from 1737–1759 represents a valuable source for such references. The Slovenian expressions for the discussed professions, which can be found in the book, were entirely adapted from German. Painters are designated as *malar* or *maler*, sculptors as *pilavar*, *pildtaver* and *bildtaver*, painters of cards as *kartenmalar* or *kartenmaler*, gilders as *faser* and *fergulder* or *ferguldar*, and the only master builder as *paumaster*. The book is not only a rich source of information about Slovenian professional terminology of the 18th century, but also a treasury for researching individuals' microcosms.

Keywords: painters, sculptors, Slovenian language, Ljubljana, register of banns

Simona Kostanjšek Brglez

Kipar, pozlatar in restavrator Ivan Sojč – življenje in delo od začetka samostojnega delovanja

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek osvetljuje življenje in delo plodovitega in doslej slabo raziskanega kiparja, pozlatarja in restavratorja Ivana Sojča (1879–1951). Kiparsko in drugo potrebno znanje ter izkušnje je dolgo pridobival v različnih delavnicah doma in v tujini. Leta 1908 je odprl lastno delavnico v Vitanju, od leta 1911 pa je živel in ustvarjal v Mariboru. V okviru raziskav je bil njegov štirideset enot obsegajoči seznam del dopolnjen z več kot sto šestdesetimi novimi. Med njimi prevladuje lesena cerkvena oprema, pomemben del opusa pa predstavljajo polnplastični in reliefni betonski figuralni nagrobniki. V prispevku, podprtem z arhivskimi viri in ustnimi pričevanji potomcev, je Sojčevo delo predstavljeno glede na slogovne usmeritve, vzore, ikonografijo, tehniko in materiale, namembnost in kvaliteto. Prvič je izpostavljeno njegovo pozlatarsko-poslikovalsko in restavratorsko delo. Ob naštetem je zapolnjena tudi vrzel v poznavanju njegove biografije.

Ključne besede: Ivan Sojč, kiparstvo prve polovice 20. stoletja, secesija, neobarok, neorokoko, cerkvena oprema, nagrobniki, pozlatarstvo, restavratorstvo, ikonografija

Tina Košak

Janez Ernest II. grof Herberstein in naročila opreme za župnijsko cerkev sv. Lenarta v Slovenskih goricah

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek na podlagi temeljite analize računskih knjig župnije Lenart v Slovenskih goricah in njihovih prilog obravnava naročila opreme, ki jo je Janez Ernest II. grof Herberstein (1709–1780) v drugi polovici 18. stoletja pridobil za lenarško župnijsko cerkev. Vrsta zanesljivih novih atribucij in datacij predstavlja temelj nadaljnjemu raziskovanju grofovih naročil v njegovih rezidencah. Herberstein je opremo naročal pri privilegiranih umetnikih iz deželne prestolnice, pri kiparju Johannesu Piringerju (1709–1788) ter slikarjih Johannu Baptistu Antonu Raunacherju (1729–1771) in Antonu Jantlu (1723–1805). Vsi omenjeni umetniki so sodelovali pri prenovah v dvorcu Eggenberg in graški palači, reziden-

Simona Kostanjšek Brglez

Sculptor, Gilder and Restorer Ivan Sojč. His Life and Work since the Start of his Independent Career

1.01 Original scientific article

The paper sheds light on the life and work of the prolific and previously poorly researched sculptor, gilder, and restorer Ivan Sojč (1879–1951). He obtained the necessary sculptural and other knowledge and experiences over the course of many years in various workshops at home and abroad. In 1908 he opened his own workshop in Vitanje, and from 1911 he lived and created in Maribor. In the scope of research, his previous list of 40 known works has been complemented with more than 160 others. Among these wooden church equipment prevails, while free-standing and relief concrete figurative tombstones also present an important part of his oeuvre. In the paper, supported by numerous archival sources and complemented with his descendants' oral testimonies, Sojč's work is presented based on stylistic directions, models, iconography, technique and materials, function, and quality. The gilding and painting view of his work and his restoration work are exposed for the first time. Moreover, the paper supplements his biography.

Keywords: Ivan Sojč, sculpture of the first half of the 20th century, Secession, Neo-Baroque, Neo-Rococo, church furnishings, tombstones, gilding, restoration, iconography

Tina Košak

Johann Ernst II Count Herberstein and the Commissions for the Parish Church of St Leonard in Slovenske gorice

1.01 Original scientific article

Based on archival data from parish ledgers and their enclosed documents, the paper analyses the hitherto unknown commissions and patronage of Johann Ernst II Count Herberstein (1709–1780) in the St Leonard parish in Slovenske gorice in the second half of the 18th century. New attributions made based on archival data provide context to his previously known commissions, enabling a comparison with commissions of residential furnishings and providing a departing point for their further analyses. Herberstein commissioned church furnishings from privileged artists from the Styrian capital of Graz: sculptor Johannes Piringer (1709–1788), and painters Johann Baptist Anton Raunacher (1729–1771) and Anton Jantl

cah Karla Leopolda grofa Herbersteina in njegove žene Marije Eleonore, roj. kneginje Eggenberg.

Ključne besede: naročništvo, cerkvena oprema, prenove plemiških rezidenc, 18. stoletje, Lenart v Slovenskih goricah, grad Hrastovec, Janez Ernest II. grof Herberstein, Johannes Piringer, Johann Baptist Anton Raunacher, Anton Jantl (Jandl)

Ana Lavrič

Bratovščine v klariških samostanih na Kranjskem. Njihova umetnostna in duhovna dediščina

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek se osredotoča na novoveške bratovščine, ki so delovale pri samostanih klaris na Kranjskem do njihove ukinitve pod Jožefom II. in so bile doslej v strokovni literaturi obravnavane predvsem z zgodovinskega vidika. Z bratovščinama v Ljubljani (1702) in Mekinjah (1717–1718) so klarise na Kranjskem spodbudile češčenje Jezusovega in Marijinega Srca, škofjeloške bratovščine (1717, 1725–1726, 1775–1776) pa so pospeševale v deželi že vkoreninjene pobožnosti do Marijinega brezmadežnega spočetja, sv. Jožefa (sv. Družine) in Imena Jezusovega. Umetnostna dediščina klariških bratovščin je razmeroma skromna, povezana z usodo posameznih samostanov po njihovi ukinitvi, in tudi po kakovosti posebej ne izstopa, zanimiva pa je po ikonografiji z bogato simboliko srca. Zaradi narave ohranjenega gradiva ima prispevek različne vsebinske poudarke in težišča.

Ključne besede: klarise, bratovščine, baročna umetnost, ikonografija, Srce Jezusovo, Srce Marijino, Frančišek Karel Remb, Franc Jelovšek, Leopold Layer, Kranjska

Katarina Mohar

Nacistično plenjenje umetnostne dediščine na Gorenjskem med drugo svetovno vojno in primer oltarjev iz cerkve sv. Lucije v Dražgošah

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek na podlagi analize arhivskega gradiva predstavlja doslej neraziskano področje nacističnega plenjenja umetnostne dediščine na Gorenjskem med drugo svetovno

(1723–1805), all of whom had participated in the renovations of residences of his relative Carl Leopold Count Herberstein-Pusterwald (1712–1789) and his wife, Maria Eleonora, nee Princess of Eggenberg.

Keywords: patronage, church furnishings, residential renovations, 18th century, Lenart in Slovenske gorice, Hrastovec Castle, Johann Ernst II Count Herberstein, Johannes Piringer, Johann Baptist Anton Raunacher, Johann Jantl (Jandl)

Ana Lavrič

Confraternities in the Convents of the Poor Clares in Carniola. Their Artistic and Spiritual Heritage

1.01 Original scientific article

The paper discusses early modern confraternities active in the convents of the Poor Clares in Carniola until their abolishment by Joseph II, which hitherto have been researched in expert literature particularly from a historical point of view. The Poor Clares in Carniola used confraternities in Ljubljana and Mekinje to encourage the veneration of the Sacred Hearts of Jesus and Mary, while the confraternities in Škofja Loka promoted the already rooted devotions to the Immaculate Conception, St Joseph (the Holy Family), and the Name of Jesus. Due to the fate of individual convents after their dissolution in 1782, the artistic heritage of the Poor Clares' confraternities is modest and its quality does not stand out. Nevertheless, it conveys a special spiritual message and an interesting iconography with a rich symbolism of the heart. Owing to the nature of the surviving material, the paper opens several new themes.

Keywords: Poor Clares, confraternities, Baroque art, iconography, the Sacred Heart, the Heart of Mary, Franz Carl Remp, Franc Jelovšek, Leopold Layer, Carniola

Katarina Mohar

The Nazi Plunder of Artistic Heritage in Gorenjska during the Second World War and the Case of Altars from the Church of St Lucy in Dražgoše

1.01 Original scientific article

Based on analysis of archival sources, the article presents the thus far unresearched Nazi plunder of artistic heritage in the region of Gorenjska (Upper Carniola) during

vojno s poudarkom na organizaciji dela in glavnih akterjih. Zaradi obsežnosti tematike prepušča identifikacijo in analizo zaplenjenih predmetov umetnostne dediščine za prihodnje raziskave. Vrzeli v dokumentih in v samem razumevanju procesa zapolnjuje s študijo primera, ki razkriva, kako so postopki potekali v praksi – osredotoča se na transfer inventarja iz cerkve sv. Lucije v Dražgošah, ki so jo Nemci januarja 1942, po bitki v neposredni bližini vasi, požgali, pred tem pa iz nje odstranili opremo, del katere je pogrešan še danes.

Ključne besede: transfer umetnin, pljenje umetnin, nacizem, cerkev sv. Lucije v Dražgošah, umetnostna dediščina, Gorenjska, 2. svetovna vojna

Damjan Prelovšek

Plečnikova cerkev sv. Antona Padovanskega v Beogradu

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek prinaša nove ugotovitve o gradnji in opremljanju Plečnikove beograjske cerkve sv. Antona, ki temeljijo na doslej neupoštevanih arhivskem materialu iz Beograda in Jajca. Po tem, ko je novi provincial fra Josip Markušić zavrnil umetniško nedozorel načrt cerkve, so se beograjski frančiškani obrnili na Plečnika. Ta jim je narisal podolgovato cerkev s širokim zvonikom, kakršno so tedaj po njegovih načrtih gradili v Pragi. Kot alternativo jim je ponudil tudi cenejšo okroglo varianto z visokim zvonikom, ki so jo z veseljem sprejeli. Ker ni zaupal lokalnim izvajalcem in bi gradnja preseгла finančne možnosti frančiškanov, je opustil sprva zamišljeno kupolo. Na Plečnikovo željo so se frančiškani odločili za dražjo vidno opeko. Cerkev so med letoma 1929 in 1932, to je v času najhujše gospodarske krize, gradili madžarski zidarji iz Vojvodine. Pri ikonografskem programu je Plečnik sodeloval z Markušićem in leta 1936 izdelal generalni predlog opreme. Po letu 1945 se je z dokončanjem cerkve ukvarjal agilni župnik fra Eduard Žilić. Plečnik je za svojega naslednika predlagal arhitekta Janeza Valentinčiča, ki je med drugim dozdil vhodno lopo in zvonik. Pri slednjem je, da bi nekoliko razbremenil temelje, uporabil železobetonsko jedro, navzven pa ga je oblekel z vidno opeko.

Ključne besede: sakralna arhitektura 20. stoletja, Jože

the Secod World War and focuses on organisation of operations and their protagonists. Due to the complexity and scope of the topic, identification and analysis of the plundered artworks are left for future study. The inconsistencies in understanding of the process, which arise from the numerous gaps in documentation, are overcome via a case study revealing how the operations were implemented in practice. Presented in the second part of the article, it focuses on the transfer of inventory from the church of St Lucy in Dražgoše, which was burnt down by the Germans in January 1942 in the aftermath of the battle in its immediate surroundings. A part of the artworks they removed from the church before destroying it are still missing today.

Keywords: transfer of artistic objects, plunder of artworks, National Socialism, church of St Lucy in Dražgoše, artistic heritage, Gorenjska, Second World War

Damjan Prelovšek

The Church of St Anthony of Padua in Belgrade by Jože Plečnik

1.01 Original scientific article

The paper introduces new findings on the construction and furnishing of Plečnik's church of St Anthony in Belgrade, which are based on previously unconsidered archival material from Belgrade and Jajce. After new provincial head fra Josip Markušić rejected the artistically immature plan of the church, the Belgrade Franciscans appealed to Plečnik. He drew them a longitudinal church with a wide bell tower like the one that was being built in Prague after his plans. As an alternative he offered them a cheaper round church with a high bell tower, which the Franciscans happily accepted. Since Plečnik did not trust local constructors and the construction would exceed the financial resources of the Franciscans, he gave up the dome that he had planned at first. At his request, the Franciscans decided on a more expensive visible brick. Between 1929 and 1932, during the worst economic crisis, the church was built by Hungarian masons from Vojvodina. Plečnik collaborated with Markušić on the iconographic programme, and in 1936 he made a general suggestion on the furnishing. After 1945, agile priest fra Eduard Žilić dealt with the finishing of the church. Plečnik proposed architect Janez Valentinčić as his successor, who, among other things, built the entrance porch and the bell tower. With the latter, he used a reinforced concrete core to slightly relieve the foundations, while on the outside, he covered it with visible bricks.

Keywords: 20th century religious architecture, architect

Plečnik, Arkandelo Grgić, Josip Markušić, Eduard Žilić, Ivan Meštrović, Janez Valentinčič, beograjski frančiškani, cerkvena tipologija

Boštjan Roškar

Poslikave in pozlate Holzingerjevih oltarjev in prižnic

1.01 Izvirni znanstveni članek

V prispevku so obravnavane pozlate in poslikave oltarjev in prižnic, katerih zasnova, figure oziroma reliefi in ornamentika so delo mariborskega kiparja Jožefa Holzingerja. Upoštevana so le ustrezno restavrirana dela, torej tista, pri katerih je prezentirana prvotna barvna podoba, kakršno so izvedli predstavljeni pozlatarji in poslikovalci. Poslikave in pozlate nekaterih Holzingerjevih oltarjev in prižnic so arhivsko dokumentirane. Dokumenti omenjajo mariborske slikarje Franca Beinliča, Franca Antona Widemana in Antona Geringerja. Analizirane so stilistične spremembe barvitosti in strukturiranosti marmoracij in tonskih vrednosti inkarnatov v drugi polovici 18. stoletja. Ena izmed redkih ohranjenih pogodb za poslikavo velikega oltarja v cerkvi sv. Lenarta v Slovenskih goricah, sklenjena leta 1772 med upravnikom gospostva Hrastovec in upravnikom izpostave admomtskih benediktincev v Jarenini na eni ter mariborskim slikarjem Francem Antonom Widemanom na drugi strani, daje uvid v zahteve naročnikov, tehnologijo in stroške tovrstnih storitev.

Ključne besede: poslikava, pozlata, inkarnat, oltarno kiparstvo, barok, Jožef Holzinger, Franc Beinlich, Franc Anton Wideman, Anton Geringer

Marcela Rusinko

V »javnem interesu«? Razlastitve umetniških zbirk v komunistični Češkoslovaški med letoma 1948 in 1965

1.01 Izvirni znanstveni članek

V prvem desetletju po komunističnem državnem udaru leta 1948 je bilo umetnostno zbirateljstvo na Češkoslovaškem izpostavljeno hudemu ideološko motiviranemu zatiranju. To je bilo posebej izrazito uperjeno proti nekdanjim družbeni eliti, dotlej nosilki fenomena umetnostnega zbirateljstva. Preganjanje je doživelo vrhunec v letih 1959 in 1960 z montiranimi javnimi procesi proti uglednim predvojnimi zbirateljem umetnin, nekdanjim

Jože Plečnik, Arkandelo Grgić, Josip Markušić, Eduard Žilić, Ivan Meštrović, Janez Valentinčič, Belgrade Franciscans, church typology

Boštjan Roškar

Painting and Gilding of Holzinger's Altars and Pulpits

1.01 Original scientific article

The paper discusses the painting and gilding of altars and pulpits, the design, figures or reliefs, and the ornamentation of which were made by Maribor sculptor Josef Holzinger. It considers only appropriately restored works, thus, those in which the original colour scheme, such as was made by the mentioned gilders and painters, has been presented. The painting and gilding of some of Holzinger's altars and pulpits have been documented in archives. The documents mention Maribor painters Franz Beinlich, Franz Anton Wideman, and Anton Geringer. Stylistic changes to the colouring and structure of marbling and skin of from the second half of the 18th century have been analysed. One of the rare preserved contracts for the painting of the high altar in the church of St Leonard in Slovenske gorice, made in 1772 between the caretaker of the Hrastovec seigneurie and the caretaker of the Jarenina estate on the one hand, and Maribor painter Franz Anton Wiedeman on the other, gives an insight into the demands of the commissioners, the technology, and the costs of such services.

Keywords: polychromy, gilding, carnation, altars and pulpits, figures, Josef Holzinger, Franz Beinlich, Franz Anton Wideman, Anton Geringer

Marcela Rusinko

In the 'Public Interest'? Dispossessing Art Collections in Communist Czechoslovakia between 1948 and 1965

1.01 Original scientific article

In the first decade after the 1948 Communist coup d'état, private art collecting in Czechoslovakia experienced a great deal of ideologically motivated oppression. Targeted, systemic action was taken against representatives of the bourgeoisie, former social elites, who had hitherto been the vehicles of this art collecting phenomenon. The persecution peaked in 1959 and 1960 through exemplary trials with eminent pre-war art collectors. This provoked

predstavnikom buržoazije. To je sprožilo obsežen val prisilnih razlastitev zasebnega umetniškega premoženja in pomembne premike velikih, uglednih umetniških zbirk iz zasebne v javno sfero v poznih petdesetih in na začetku šestdesetih let 20. stoletja. Članek obravnava več vzorčnih primerov takih procesov, ki so se končali s svarilnimi kaznimi in zaplembo premoženja, s katerim so se obogatile vodilne javne zbirke, pa tudi primere drugih, »mehkejših« načinov razlastitve posameznikov s pomočjo močno razširjene češke institucije t. i. zakonsko prisiljenih »donacij« umetnin v vrednosti davka, odmerjenega na dediščino ali na premoženje.

Ključne besede: razlastitve, komunistična Češkoslovaška, zbirateljstvo, moderna umetnost, Narodna galerija v Prahi, Vincenc Kramář, Václav Butta, Rudolf Barák, František Čerovský, Emil Filla

Agnieszka Zabłocka-Kos

Opažanja o raziskavah baroka v kontekstu umetnostne zgodovine v socialistični Poljski

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek analizira periodizacijo poljskih umetnostno-zgodovinskih raziskav od leta 1945 do osemdesetih let 20. stoletja. Ukvarja se z njenimi področji in temami, protagonisti in institucijami, kot tudi z okoli leta 1950 na novo definiranimi odgovornostmi umetnostne zgodovine. V tem kontekstu se loteva vprašanja, v kolikšni meri je mogoče poljsko raziskovanje baroka v tem času imenovati "marksistično".

Ključne besede: poljska umetnostna zgodovina, marksizem-leninizem, zgodovina umetnostne zgodovine, baročna umetnost in arhitektura, 1945–1980

Lilijana Žnidaršič Golec

Mnoge sledi bratovščine sv. Mihaela v Mengšu pri nastanku poslikav Franca Jelovška

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek na podlagi gradiva duhovniške bratovščine sv. Mihaela v Mengšu (še zlasti seznama članov), objavljene v Zgodovinskem zborniku, Prilogi časopisa Laibacher Diocesblatt v letih 1892–1895, in drugih primarnih virov ali nanje oprtih študij odkriva povezave bratovščinskih članov in podpornikov z deli v Mengšu rojenega

the extensive wave of violent dispossessions of private artistic assets, the significant mobility of prominent and large art collections from the private to the public sphere in the late 1950s and early 1960s. The article is concerned with several pattern cases of trials, resulting in the confiscation of property, the enrichment of the leading public collections and exemplary punishment, and also cases of other 'soft' ways of dispossessing individuals through the so-called legally forced 'gift'/'donation' of art equivalent in value to an inheritance or property tax that had been levied.

Keywords: dispossessions, communist Czechoslovakia, art collecting, modern art, National Gallery in Prague, Vincenc Kramář, Václav Butta, Rudolf Barák, František Čerovský, Emil Filla

Agnieszka Zabłocka-Kos

Comments on Baroque Research in the Context of Art Historiography of the Socialist Poland

1.01 Original scientific article

The article analyses the periodization of Polish art-historical research from 1945 to the 1980s. It deals with its areas and objects, agents and institutions, as well as with the – around the year 1950 – newly defined responsibilities of art history. In this context, it tackles the problem, to what extent the Polish Baroque research during this time can be called 'Marxist'.

Keywords: Polish art history, Marxism-Leninism, art historiography, Baroque art and architecture, 1945–1980

Lilijana Žnidaršič Golec

The Many Traces of the Confraternity of St Michael in Mengeš in the Commissions of Franc Jelovšek's Frescoes

1.01 Original scientific article

The paper, based on the material of the priestly confraternity of St Michael in Mengeš (especially on the list of its members), published in *Zgodovinski zbornik* [Historical Journal], supplement of *Laibacher Diocesblatt*, between 1892 and 1895, and on other primary sources or studies based on them, uncovers the

slikarja Franca Jelovška (1700–1764). Kot izhodišče je izpostavljeno dejstvo, da se je v času Jelovškove formacije, leta 1722, bratovščini (duhovno) pridružil njegov oče, mengeški organist in cerkovnik Andrej Jelovšek. Zbrani podatki razkrivajo imena ter sorodstvene in druge vezi tistih duhovniških članov in laičkih podpornikov bratovščine, ki so kot naročniki ali (so)priporočitelji vplivali na nastanek velikega dela Jelovškovih baročnih stvaritev, med katerimi se nekatere niso ohranile in jih poznamo le posredno. Ob tem je treba upoštevati, da je k naročilom nemalo pripomogel Jelovškov sloves, kar velja zlasti za čas od srede tridesetih let 18. stoletja.

Ključne besede: Bratovščina sv. Mihaela v Mengšu, Franc Jelovšek (1700–1764), Kranjska, Štajerska, duhovniki, umetnostno naročništvo, baročno slikarstvo, prozopografske študije

Tadeusz J. Żuchowski

Tehnični problemi in naključja kot botri uspeha. Ustanovitev in gradnja jezuitske cerkve v Poznanju

1.01 Izvirni znanstveni članek

Poznanjska jezuitska cerkev je bila zgrajena v več fazah med letoma 1651 in 1701 po načrtih arhitektov Tomassa Poncina, Bartłomieja Nataniela Wąsowskega in Giovannija Catenazzija. Gradnja se je močno zavlekla zaradi Poncinovih začetnih tehničnih napak (med letoma 1651 in 1653) in poskusov njegovih naslednikov, da bi jih odpravili. Zanimiva končna rešitev notranjščine cerkve je splet naključij. Mogočni stebri naj bi po prvotnem načrtu Wąsowskega podpirali obok s prečnimi loki, ki ga zaradi pomanjaja tehnološkega znanja nad tako široko ladjo niso uresničili; ladja je pokrita z lesenim stropom, ki posnema banjasti obok. Stebri, postavljeni za nerealizirani obok, so ostali in dali notranjščini edinstven karakter. Zamisel o stebrih je predstavljala izhodišče za nadaljno gradnjo, ki jo je med leta 1696 prevzel in do leta 1701 zaključil Catenazzi.

Ključne besede: barok, jezuiti na Poljskem, jezuitska arhitektura, Poznanj, Tomasso Poncino, Bartłomiej Nataniel Wąsowski, Giovanni Catenazzi, Philippo Bonanni, Ferdinando Maldonato, tehnične napake v arhitekturi, baročna teatralizacija

connections between the members of the confraternity and its supporters with the works of the Mengeš born painter Franc Jelovšek (1700–1764). Moreover, it also emphasizes as a starting point the fact that at the time of Jelovšek's formation, in 1722 to be precise, his father, Andrej Jelovšek, organist and sexton of Mengeš (spiritually) joined the confraternity. The data gathered reveal the names as well as family and other ties of the priestly members and secular supporters of the fraternity, who influenced the creation of a large part of Jelovšek's Baroque creations, either as patrons or as (co) recommenders. Some of these creations have not been preserved and are known only indirectly.

Keywords: Confraternity of St Michael in Mengeš, Franc Jelovšek, Carniola, Styria, priests, art patronage, Baroque painting, prosopographical studies

Tadeusz J. Żuchowski

Technical Problems and Coincidence as Parents of Success. Foundation and Construction of the Jesuit Church in Poznań

1.01 Original scientific article

In several stages between 1651 and 1701, a Jesuit church was erected in Poznań. The construction was carried out by Tomasso Poncino, Bartłomiej Nataniel Wąsowski and Giovanni Catenazzi. The long construction time was the result of technical mistake made by Poncino at the beginning (between 1651 and 1653) and subsequent attempts to overcome them by his successors. The inviting final interior solution was obtained by fortuity. The powerful columns, that determine the nature of the interior, are a remnant of a plan by Wąsowski, to cover the nave with a barrel vault. Lack of technical knowledge prevented the placing of transverse arches and as a result the initial concept was abandoned (1675–1687). Instead of the vault, its wooden imitation was laid. Lonely columns became the starting point for creating an original arrangement. This concept was taken over by Catenazzi during the implementation of the further part of the church (1696–1701).

Keywords: Baroque, Jesuits in Poland, Poznań, Jesuit architecture, Tomasso Poncino, Bartłomiej Nataniel Wąsowski, Giovanni Catenazzi, Philippo Bonanni, Ferdinando Maldonato, technical mistake in architecture, baroque theatricalization

SODELAVCI CONTRIBUTORS

Izr. prof. dr. Boris Golec
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
boris.golec@zrc-sazu.si

Dr. Simona Kostanjšek Brglez
ZRC SAZU,
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
simona.kostanjsek-brglez@zrc-sazu.si

Doc. dr. Tina Košak
ZRC SAZU,
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana

in
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta
Oddelek za umetnostno zgodovino
Koroška cesta 160
2000 Maribor
tina.kosak@zrc-sazu.si

Dr. Ana Lavrič
Gorenjska cesta 15
4202 Naklo
lavric@zrc-sazu.si

Doc. dr. Katarina Mohar
ZRC SAZU,
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana

in
Univerza v Mariboru,
Filozofska fakulteta
Oddelek za umetnostno zgodovino
Koroška cesta 160
2000 Maribor
katarina.mohar@zrc-sazu.si

Dr. Damjan Prelovšek
Zarnikova ulica 11
SI-1000 Ljubljana
damjan.prelovsek@zrc-sazu.si

Mag. Boštjan Roškar
Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož
Muzejski trg 1
SI-2250 Ptuj
bostjan.roskar@pmpo.si

Dr. Marcela Rusinko
Masarykova univerzita, Fakulta filozofická
Seminář dějin umění
Arna Nováka 1
60200 Brno
marcelarusinko@phil.muni.cz

Prof. Dr. Agnieszka Zabłocka-Kos
Instytut Historii Sztuki
Uniwersytet Wrocławski
Ul. Szewska 36
PL 50 139 Wrocław
agnieszka.zablocka-kos@uwr.edu.pl

Doc. dr. Lilijana Žnidaršič Golec
Arhiv Republike Slovenije
Zvezdarska 1
SI-1000 Ljubljana

in
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Aškerčeva 2
SI 1000 Ljubljana
lilijana.znidarsic@gov.si

Prof. dr. Tadeusz J. Żuchowski
Instytut Historii Sztuki
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Al. Niepodległości 4 (Collegium Novum)
PL 61874 Poznań
tlenek@amu.edu.pl

VIRI ILUSTRACIJ PHOTOGRAPHIC CREDITS

Boris Golec

1–2: Boris Golec.

3: I. D. Florijančič de Grienfeld, *Deželopisna karta vojvodine Kranjske*, Ljubljana 1744 (faksimile).

Simona Kostanjšek Brglez

1, 6–9, 11, 13–17, 20–21: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Simona Kostanjšek Brglez).

2, 4: Zapuščina Ivana Sojča.

3: Meta Bojec Stegenšek.

5, 10, 12, 18–19: Simona Kostanjšek Brglez.

Tina Košak

1–2, 4–13, 15–16: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).

3, 14, 17: Tina Košak.

Ana Lavrič

1: © Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, Grafični kabinet, fotodokumentacija.

2, 10–11, 29–31: Ana Lavrič.

3: A. Coreth, *Liebe ohne Mass. Geschichte der Herz-Jesu-Verehrung in Österreich im 18. Jahrhundert*, Maria Roggendorf 1994.

4, 17, 18, 26: Blaž Resman.

5: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).

6–8: Marta Triler.

9: © Narodna galerija, Ljubljana, fototeka.

12, 16, 23–25, 28: © Semeniška knjižnica, Ljubljana (foto: Ana Lavrič).

13: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Franci Pečnik).

14: *Marienlexikon*, 3, St. Ottilien 1991.

15: Založba Družina, Ljubljana, fotoarhiv.

19–20: *Wahre und schuldigste Hertzens-Andacht zu den Allerheiligsten Hertzen Mariae*, Laybach 1719.

21: D. Hančič, *Klarise na Kranjskem*, Ljubljana 2005.

22, 27: © Muzej krščanstva na Slovenskem, Stična, fotodokumentacija.

Katarina Mohar

1: Katarina Mohar.

2–3: © Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Direktorat za kulturno dediščino, INDOK center, Ljubljana.

4: © Loški muzej, Škofja Loka (foto: Tihomir Pinter).

Damjan Prelovšek

1, 7–11, 14–15, 17–19, 21–22, 24–25, 27–28, 30, 33, 39–40, 43–44, 48–50: Damjan Prelovšek.
2–6, 12–13, 16, 20, 23, 26, 29, 31–32, 34–38, 41–42, 45–47: © Muzej in galerije mesta Ljubljana
(foto: Damjan Prelovšek).

Boštjan Roškar

1–2, 6–8, 11: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana
(foto: Simona Kostanjšek Brglez).
3: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).
4: © Zgodovinski arhiv Ptuj.
5, 9–10: Boštjan Roškar.

Marcela Rusinko

1, 6–7: © Archiv B&M Chochola, Praga (foto: Václav Chochola).
2, 11: © Archiv Národní galerie v Praze, Praga.
3: © Česká tisková kancelář (ČTK), Praga.
4: Severočeská galerie výtvarného umění, Litoměřice (foto: Jan Brodský).
5: L. Slavíček, „Sobě, umění, přátelům“. *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*,
Brno 2007.
8: © Česká tisková kancelář, ČTK, Praga (foto: Josef Nosek).
9: © Akademie věd České republiky, Ústav dějin umění, Praga.
10, 13: *Volné směry. Měsíčník umělecky*, 29, 1932.
12: *Sobě ke cti, umění ke slávě. Čtyři století uměleckého sběratelství v Českých zemích*, Brno 2019.
14: © Galerie výtvarného umění v Chebu, Cheb.
15: © Akademie věd České republiky, Ústav dějin umění, Praga (foto: Josef Sudek).

Lilijana Žnidaršič Golec

1, 4, 7–8: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (foto: Andrej Furlan)
2: arhiv avtorice.
3: V. Koršič Zorn, *Župnija sv. Petra v Ljubljani*, Ljubljana 2000.
5: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Franci Pečnik).
6: Lilijana Žnidaršič.

Tadeusz J. Żuchowski

1–3, 5, 7, 9–11, 14–21: Tadeusz J. Żuchowski.
4: © Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Zakład Kartografii i Geomatyki.
6: © Bibliothèque nationale de France, Pariz.
8: © Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Instytut Historii Sztuki, fotodokumentacja.
12–13: © Archivum Romanum Societatis Iesu, Rim.

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega dovoljenja lastnika avtorskih pravic (copyright).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or otherwise, without prior permission of the copyright owner.

Za avtorske pravice reprodukcij odgovarjajo avtorji objavljenih prispevkov.

The copyrights for reproductions are the responsibility of the authors of published papers.